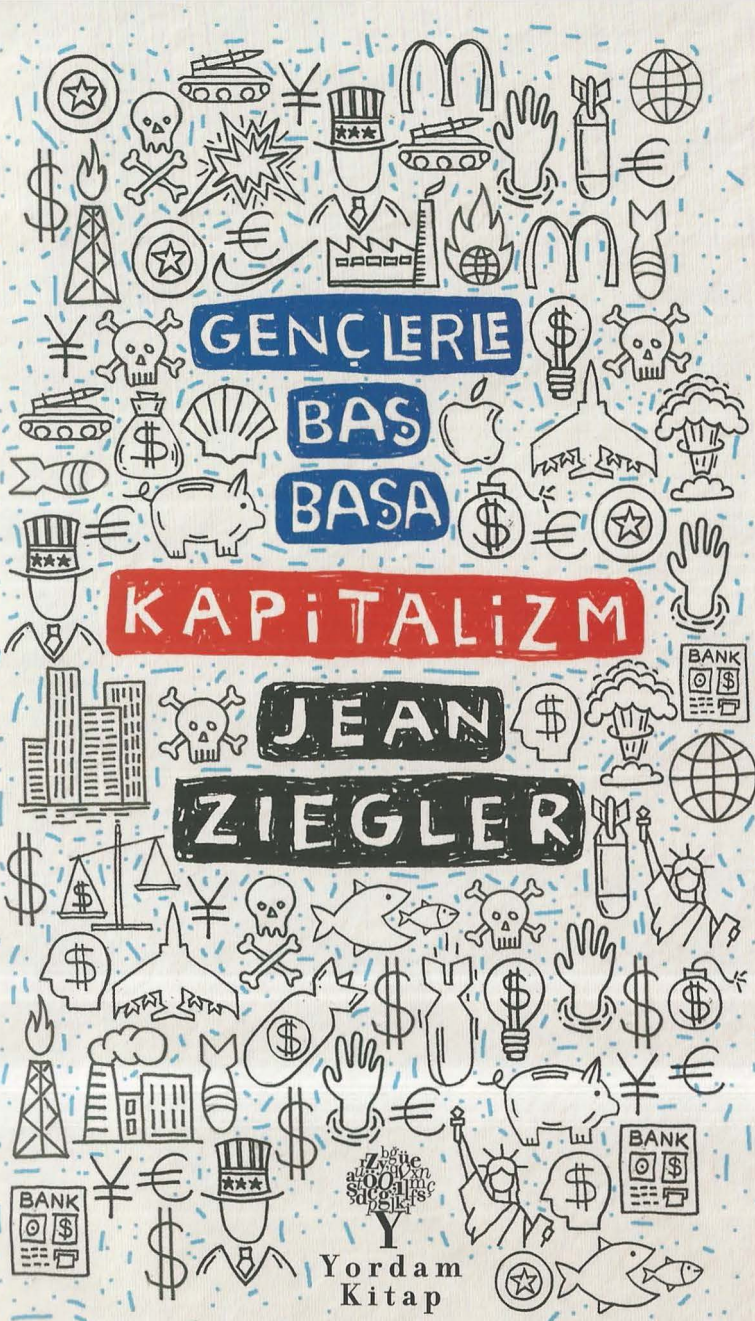

GENÇLERLE BAŞ BAŞA KAPİTALİZM JEAN ZIEGLER

Yordam Kitap

Yordam Kitap

Jean Ziegler

1934 İsviçre doğumlu sosyoloji profesörü ve siyasetçidir. Cenevre ve Sorbonne üniversitelerinde görev yapmıştır. 2000-2008 yılları arasında Birleşmiş Milletler Gıda Hakkı Özel Raportörü olan Ziegler, 2009'dan bu yana BM İnsan Hakları Konseyi Danışma Kurulu Başkan Vekili görevini yürütmektedir. Açlık sorunu ve gıda hakkı başta olmak üzere, dünyadaki eşitsizlikler ve küreselleşmenin sorunları üzerine önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Yazarın Türkçede yayımlanmış eserleri:

Suçun Derebeyleri (1999, Doğan Kitap); *Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler* (2004, Altın Kitaplar); *Utanç İmparatorluğu* (2011, Altın Kitaplar).

Dizi bütünlüğü gereği adını *Gençlerle Baş Başa: Kapitalizm* olarak kapağa yazdığımız bu kitabın özgün adı *Torunuma Kapitalizmi Anlatıyorum* (*Le capitalisme expliqué à ma petite-fille*) şeklindedir. Kitap ilk olarak Mayıs 2018'de Fransız yayınevi Éditions du Seuil tarafından basılmıştır.

GENÇLERLE BAŞ BAŞA

—

TORUNUMA KAPİTALİZMİ ANLATIYORUM

JEAN ZIEGLER

Fransızcadan Çeviren: Yonca Aşçı Dalar

Yordam Kitap: 363 • **Gençlerle Baş Başa: Kapitalizm**
Jean Ziegler • ISBN 978-605-172-374-7 • *Türkçesi:* Yonca Aşçı Dalar
Kitap Editörü: Elif Aksu Kaya • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Birinci Basım: Mart 2020
© Éditions du Seuil, 2018; © Yordam Kitap, 2019

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • **W:** www. yordamkitap. com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

Gençlerle Baş Başa

Torunuma Kapitalizmi Anlatıyorum

Yordam Kitap

Bu kitabı
bütün torunlarıma
ithaf ediyorum.

I

Geçen akşam annem heyecanla beni çağırdı: Sen bir televizyon programındaydın, çok kibar görünüşlü bir beyle kapitalizmi tartışıyordun, ama hiçbir konuda anlaşamadınız. Tartışmanızdan pek bir şey anlayamadım, ama sen bayağı kızmış gibiydin. Neden?

Haklısın Zohra, kızgındım. Tartıştığım kişi, dünyanın en güçlü uluslararası gıda şirketi olan Nestlé'nin CEO'su Peter Brabeck-Letmathe idi. Yüz elli yıl önce İsviçre'de kurulan Nestlé, bugün dünyanın en güçlü yirmi yedinci şirketi konumunda.

Bunda bir sorun göremiyorum. Nestlé çok lezzetli çikolatalar üretiyor! İsviçre'nin dünya çapında iş yapan şirketler çıkarabilmesi seni neden kızdırsın ki?

Çünkü Peter Brabeck sürekli olarak Hollandalı ünlü bir tarihçi olan arkadaşı Rutger Bregman'ın kuramından alıntılar yaptı. Bense onun tarih ve ekonomiyle ilgili görüşlerine hiç katılmıyorum. Mesela şu görüşü ileri sürüyor:

> Dünya tarihinin kabaca yüzde 99'u boyunca insanlığın yüzde 99'u yoksul, aç, pis, korkmuş, ahmak, hasta ve çirkindi. [...] Ancak son 200 yılda bunların tümü değişti, [...] milyarlarcamız bir anda zengin, iyi beslenmiş, temiz, emniyette, akıllı, sağlıklı ve hatta za-

> man zaman da güzel oluverdik. [...] Gidişat devam ederse, "yoksul" diye adlandırmaya devam ettiklerimiz bile dünya tarihinde görülmemiş bir bolluk içinde olacaklar.[1]

Yani Peter Brabeck kapitalist düzenin, insanlığın özgürlüğünü ve refahını sağlayan, tarihin en adil ve en mutlu düzeni olduğunu iddia ediyor.

Doğru değil mi bu?

Elbette ki değil! Aslında bunun tam tersi geçerli! Her gün on binlerce çocuğun beslenme yetersizliğinden ölmesi; açlık ve açlığa bağlı hastalıklar; tıbbın uzun süre önce önünü aldığı salgınların tekrar hortlaması ve bütün bunların yanı sıra doğal çevrenin tahribi; toprağın, suyun, denizlerin zehirlenmesi; ormanların yok oluşu hep kapitalist üretimin sonuçları...

Narin gezegenimiz günümüzde 7,3 milyar insana ev sahipliği yapıyor. Bu nüfusun üçte ikisinden fazlası, yani yaklaşık 4,8 milyarı güney yarıkürede bulunuyor ve yüz milyonlarcası uygunsuz koşullarda yaşıyor. Anneler yarını nasıl çıkaracağız endişesi içindeler, çünkü çocuklarını bir gün daha neyle besleyeceklerini bilemiyorlar. Babaların gururu incinmiş; aileleri tarafından bile hor görülüyorlar, çünkü "daimi işsizliğin" kurbanı olduklarından iş bulamı-

1 *Gerçekçiler İçin Ütopya*, Rutger Bregman, Çev. Duygu Akın, Domingo Yayınevi, 2018.

yorlar. Çocuklar sıkıntı ve sefalet içinde büyüyorlar: Çoğu, aile içi şiddet mağduru ve çocuklukları travmayla geçiyor. Dünyada 2 milyar insan için –Dünya Bankası'nın "aşırı yoksul" olarak tanımladığı insanlar bunlar– özgürlük diye bir şey yok. Onların tek kaygısı hayatta kalabilmek.

Azgelişmişliğin korkunç sonuçları açlık, susuzluk, salgınlar ve savaş. Bunlar her yıl, İkinci Dünya Savaşı'nın altı yılda katlettiğinden daha fazla insanın ölümüne yol açıyor. Bu da benim gibi düşünen çoğu kişinin gözünde, üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan nüfus için "Üçüncü Dünya Savaşı"nın halihazırda yaşanmakta olduğu anlamına geliyor.

Anladığım kadarıyla Brabeck'le sen tam olarak karşıt görüştesiniz. Kapitalizmin yararları ve zararları konusunda hiç anlaşamıyorsunuz.

Haklısın. Ben –benimle aynı safta olanlarla birlikte– kapitalizmin dünya üzerinde yamyam bir düzen yarattığını düşünüyorum: Küçük bir azınlık bolluk içinde yaşarken, çoğunluk ölümcül bir sefalet içinde.

Ben kapitalizmin düşmanları arasındayım. Kapitalizmle savaşıyorum.

O zaman yapılması gereken kapitalizmi tamamen ortadan kaldırmak mı?

Sevgili Zohra, bu soruyu yanıtlamak o kadar da kolay değil... 19. ve 20. yüzyıllarda kapitalist sistem sayesinde gerçekleşen endüstriyel, bilimsel ve tek-

nolojik devrimler, insanların küçük bir azınlığına, özellikle de kuzey yarıkürede yaşayan insanlara veya güney ülkelerindeki egemen sınıflara dahil olanlara, daha önce benzeri görülmemiş bir ekonomik refah sağladı. Kapitalist üretim modelinin en önemli özelliği, şaşırtıcı bir canlılık ve yaratıcılığa sahip olması. En güçlü sermaye sahipleri, muazzam finansal kaynakları ellerinde toplayarak, insani becerileri harekete geçirerek, rekabet ve yarışmayı teşvik ederek, ekonomistlerin "problematik bilgi" olarak adlandırdığı şeyi, yani elektronik, bilişim, eczacılık, tıp, enerji, havacılık, astronomi, malzeme bilimi gibi akla gelebilecek her alanda bilimsel ve teknolojik araştırmayı kontrol altında tutuyorlar.

Sponsorluk yaptıkları laboratuvarlar, üniversiteler sayesinde özellikle biyoloji, genetik veya fizik gibi alanlarda inanılmaz gelişmeler elde ettiler. Novartis, Hoffmann-La Roche veya Syngenta gibi ilaç şirketlerinin laboratuvarlarında her ay yeni yeni moleküller, yeni yeni ilaçlar yaratılıyor; Wall Street'te neredeyse her üç ayda bir yeni bir finansal araç icat ediliyor. Kıtalararası zirai gıda şirketleri sürekli olarak üretimlerini artırıyor, tohumlarını çeşitlendiriyor, giderek daha yüksek verimli gübreler üretiyor, mahsulü artırıyor ve ekinleri haşerelerden korumak için daha etkili tarım ilaçları icat ediyorlar; astrofizikçiler kendi yıldızlarının çevresinde dönen diğer güneş sistemlerini gözlemliyor ve durmadan yeni gezegen-

ler keşfediyorlar; otomobil üreticileri her yıl daha sağlam ve daha hızlı arabalar piyasaya sürüyorlar; bilim insanları ve mühendisler her yıl uzaya daha etkin uydular gönderiyorlar; Cenevre'deki Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü WIPO, insan yaşamının her alanıyla ilgili binlerce yeni icat için binlerce yeni patent veriyor her yıl.

Dede, anladığım kadarıyla kapitalist üretim ve birikim şekli, icat yeteneği ve yaratıcı gücüyle seni şaşırtıyor...

Evet, Zohra. Düşün: 1992-2002 arasında, yalnızca on yılda, dünya gayri safi hasılası iki katına, dünya ticaret hacmi üç katına çıktı. Enerji tüketimiyse her dört yılda, sadece dört yıl içinde ortalama iki kat artıyor.

2000'lerin başından bu yana insanlık, tarihinde ilk kez bir ürün bolluğu yaşıyor. Gezegen, zenginliklerin altında boğuluyor. Mevcut ürünler, insanların gem vurulamayan gereksinimlerinin binlerce katına ulaşıyor.

Yani kapitalizm o kadar da kötü bir şey değil?

Kapitalizmin yarattığı yamyam düzen bütünüyle ortadan kaldırılmalı, ancak bilim ve teknoloji sayesinde ulaştığımız başarılar korunmalı ve daha da güçlendirilmeli. İnsanlığın çalışmaları, yetenekleri, dehası, kamu yararına, hepimizin –bütün insanların– çıkarları için kullanılmalı, yalnızca bir azınlı-

ğın konforu, lüksü ve iktidarı için değil. Milyonlarca kadın ve erkeğin hayalini kurduğu bu yeni dünyanın hangi şartlar altında gerçekleştirilebileceğini daha sonra söyleyeceğim. Şimdi önce izin ver de sana kapitalizmin nereden çıktığını anlatayım.

II

O zaman anlat, kapitalizm nasıl doğdu?

Bu uzun ve çok karışık bir hikâye, çünkü kapitalizm hem bir *ekonomik üretim tarzı* hem de bir *sosyal örgütlenme biçimi*. Sosyal sınıfların doğuşu ve çöküşü ona bağlı. Bu terimler senin için biraz soyut olabilir, hepsini açıklayacağım, çünkü olayları anlayabilmek için bu terimleri bilmek gerekiyor.

Bir dakika... Kuramsal konulara girmeden önce sözcüğün nereden geldiğini açıklasan...

"Kapitalizm", Latince "baş" anlamına gelen *caput* sözcüğünden geliyor; başlangıçta, ekonomik açıdan sığır başını temsil ediyor. Bundan türeyen "kapital" sözcüğü, 12. ve 13. yüzyıllarda, "sermaye, avans, çoğaltılacak para" karşılığı olarak ortaya çıkıyor. "Kapitalist" sözcüğü ise çok sonraları, 17. yüzyılda, servet sahibini, ardından girişimciyi, üretim sürecine büyük miktarda para yatıran kişiyi tanımlamak için kullanılıyor. 18. yüzyıldan itibaren, servete sahip olan herkes için yaygın olarak kullanılır hale geliyor. Liberal iktisatçı David Ricardo, bu sözcüğü 1817'de yazdığı *On The Principles of Political Economy and Taxation* (*Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*) adlı kitabında, Fran-

sız anarşist devrimci Pierre Joseph Proudhon'un 1840'ta *Mülkiyet Nedir?* adlı kitabında kullandığı kadar çok kullanıyor.

Nihayet, 19. yüzyıl ortalarında "kapitalizm" sözcüğü ortaya çıkıyor ve 20. yüzyılda yaygın olarak kullanılmaya başlıyor. Bu sözcük, 1850'lerden itibaren "sermayenin birileri tarafından başkalarını dışlayacak şekilde elde tutulması" anlamında devrimci Louis Blanc'ın *Organisation du Travail* (Emeğin Örgütlenmesi) kitabında, Proudhon'da ve tabii ki "bir gelir kaynağı olan sermayenin, genellikle onu çalışarak üretenlere ait olmadığı ekonomik ve sosyal bir sistem olarak" Karl Marx'ta karşımıza çıkıyor.

Ha! Evet, anladım! Marksizme adını veren kişi o değil mi? Benim de Marksist ve antikapitalist arkadaşlarım var.

Doğru. Devrimciler bir asırdan beri Karl Marx'ın düşüncelerinin izinden gittiklerini savunurlar. Demin bahsettiğim düşünürlerin en ünlüsü odur. Marx, bir filozof, iktisatçı, teorisyen ve devrim savaşçısı olarak, yaşamının yirmi yılını *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi* adlı kitabın yazımına adadı. Bu kitap, Marx'ın 1883'te ölmesiyle tamamlanamadan kaldı. Marx, ailesiyle birlikte sığındığı Londra'da, İngiliz endüstrisini ve işçilere dayattığı korkunç çalışma koşullarını gözlemleyip kapitaliz-

min gerçek doğasını ortaya koyarak, kapitalizmin kurbanlarına onu alt edecek silahlar sundu.

Öyleyse dede, ben şöyle anlıyorum: "Kapital", yani sermaye, çalışarak üretilen, yeniden yatırımda kullanılan ve böylelikle kendisi de bir gelir kaynağı haline gelen toplu bir para ve "kapitalist" de bu gelirleri, çalışmalarıyla sermayeyi üretenleri bunlardan yoksun bırakarak kendine tahsis eden, bu toplu paranın sahibine deniyor. Öyle mi?

Doğru, "kapitalizm" sözcüğü iki temel kavrama göndermede bulunuyor: anapara olan "kapital" ve çalışanların sırtından para kazanarak zenginleşen bir fiilî aracı veya sosyal aktör olarak "kapitalist"

Bu kapitalist sistem gökten düşmedi elbette. Karşıt toplumsal sınıflar arasında yüzyıllar boyunca süren mücadelelerin bir meyvesi... Çoğu kez askıda kalan, kanlı mücadeleler bunlar...

Bu hikâyeyi de kısaca anlatabilir misin?

Tabii ki! Binlerce yıldan beri, bol miktarda mal mülk (toprak, üretim araçları, suya erişim, saraylar, ulaşım araçları, güzel yemekler, altın ve gümüş sofra takımları, görkemli giysiler ve mücevherler gibi) sahibi olan ve buna bağlı olarak gelen gücü elinde bulunduran insanlar vardı. Eski zamanlarda da bu zenginlerin emrinde, onlar için çalışan, onlara hizmet eden, özgürlüklerinden mahrum edilmiş, mal gibi alınıp satılan erkekler, kadınlar ve çocuklar bu-

lunuyordu. Bu "kölelerin" sahibi olan efendi, onların yaşamasına veya ölümüne karar verme hakkına sahipti. "Kölelik" adı verilen bu çok eski sosyal üretim sistemi Antik Çağ boyunca çok yaygındı.

Okulda öğretmen bize günümüzde hâlâ çocuk kölelerin olduğunu söyledi, Moritanya'daydı sanırım. Televizyonda da Libya'da genç Afrikalı göçmenlerin köle gibi satıldığını gördüm...

Doğru, ama çok şükür ki bir üretim sistemi, genel bir çalışma düzenlemesi olarak kölelik ve insanların alınıp satılması yasaklandı. Hıristiyanlık köleliği prensipte kınamıştır. "Prensipte" diyorum, çünkü gerçekte Avrupalılar, Avrupa dışındaki topraklarda, Afrika ya da Amerika'da ele geçirdikleri madenlerde işgücüne gereksinim duyunca, yalnızca yerli toplulukları köleleştirmekle kalmayıp, siyahları da köle olarak kitleler halinde Afrika dışına taşıdılar. Bu durum 19. yüzyılın sonuna kadar sürdü ve kilise de buna karşı çıkmadı.

Orta Çağ Avrupa Hıristiyan dünyasında, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, zamanla yeni bir sosyoekonomik sistem yerleşti. "Feodalite", yani derebeylik olarak adlandırılan bu sistemin temeli, toprak (fief) mülkiyetine ve imparatorlar, krallar, prensler, siyasi güç veya geniş toprak sahipleri gibi egemenler ile yerel mülk sahipleri, derebeyleri (senyörler), bunların tebaaları ve bu topraklarda

oturan halka varıncaya kadar daha alt düzeydeki uyruklar arasındaki karmaşık, hiyerarşik ilişkilere dayanıyordu. Toprağı olmayanlar "serf"tiler (Latince *servus*'tan). Bunlar, Hıristiyan inancına göre Tanrı'nın çocukları, kardeşler olarak görüldükleri için kendilerine bazı haklar tanınmış olsa da, "özgür olmayan insan" statüsünden çıkamıyor, "esaret" altında tutuluyorlardı. Serfler toprağa bağımlıydılar; toprak sahibinin himayesi karşılığında, onun için çalışıyorlardı. Kölelikle serflik arasındaki farksa, serfin yasal statüsünden kaynaklanıyordu. Serf efendisinin malı değildi, köle gibi bir nesneye indirgenmemişti ve yasal kişiliğe sahipti. Evlenebilir, mal mülk edinebilirdi ve satılamazdı. Devam edeyim mi?

Evet, ama önce bir sorum olacak: Toprağa "fief" dendiğini söyledin, bu tuhaf sözcük nereden geliyor?

"Fief" sözcüğü Frankça "besi hayvanı" anlamında *fehu* veya Gotça "para, mal mülk" anlamında *faihu*'dan geliyor. Sahip olunan toprak demek. Zaten feodalite de toprak mülkiyeti ve serfliğe dayanan bir siyasal sistem. Fieflerin ve insanların hiyerarşisine göre tanımlanan bu sistem, derebeylerinin tebaasını oluşturan özgür insanlar (vassallar) tarafından sağlanan karmaşık bir yükümlülükler ve hizmetler sisteminin merkezi niteliğinde. Vassalların yükümlülükleri genellikle derebeyinin arazisini savunmak

veya onun adına başka araziler fethetmek, bazen de derebeyinin yararına olacak tavsiyelerde bulunmak şeklindeydi. Bunun sonucunda vassallar, bir fief veya bir imtiyaz gibi yararlar elde edebiliyorlardı. Derebeyi, vassalın kendisine gösterdiği sadakat ve hürmet, ona sağladığı yardım ve danışmanlık karşılığında onu korumak ve ona bakmakla yükümlüydü.

Germenlerin, Macarların, Vikinglerin vs. istilaları sonrasında kamu otoritesinin zayıflaması, Karolenjlerin (Charlemagne'ın takipçilerinin) imparatorluğu yeniden kurmadaki başarısızlığı ve bunu izleyen sosyopolitik kriz gibi etkenler, 10. yüzyıldan sonra bu sistemin giderek yerleşmesine katkıda bulundu.

Ya kentler? Kentlerde de fiefler var mıydı?

Çok önemli bir soru sordun. Evet, kentlerde de fiefler vardı. Asil ailelerin kentlerde toprakları ve evleri bulunuyordu. Fakat feodalite ve kölelik sistemine karşı gelişen yeni kapitalist üretim sistemi de kentlerde doğdu.

Marx, kapitalizmin ortaya çıkışını 16. yüzyıla, yükselişini ise bir dizi teknolojik devrim ve üretimin makineleşmesinin, nüfusun yeni bir katmanını, burjuvaziyi önemli ölçüde zenginleştirmeye başladığı 18. yüzyılın sonuna tarihler. Marx'ın, yaşadığı dönemde Orta Çağ ile ilgili bilgiler henüz çok net olmadığından ayrıntılı olarak incelemediği konuysa, Orta Çağ'da kentlerde zanaatkârlar ve özellikle de tüc-

carlar arasında sermaye birikiminin çok daha erken dönemde başlamış olmasıdır. Burjuvazinin zenginleşme süreci kentlerde 12. yüzyılda, hatta kimi yerde çok daha erken başlamıştır.

Ama burada özellikle anlaman gereken, bir sosyal örgütlenme biçimi olarak kapitalizmin, karşıt sosyal sınıflar arasında yüzyıllardan beri süren çatışmalarla yakından ilişkili olduğu.

Karşıt sosyal sınıflar... Mesela burjuva sınıfıyla feodal sınıf karşıt sınıflar mı oluyor?

Kesinlikle. Bir an için köleliğin sonlandırılışına ve bunun mantıksal sonucuna geri dönelim. Avrupa'da kölelik toplumunun ortadan kalkmasıyla, toprak sahipleri verimliliği artırmak için ek işçi satın alamaz hale geldiler. Bu yüzden de araç gereçlerini, ürün pazarlama ağlarını, enerji kaynaklarını ve hammadde işleme yöntemlerini geliştirmek zorunda kaldılar. Rüzgâr enerjisi (yel değirmenleri), hidrolik enerji (su değirmenleri), odunkömürü gibi, çoğu uzun zamandır bilinen ama pek fazla kullanılmayan bazı enerji kaynakları zamanla büyük ölçüde geliştirilerek sistematik kullanıma girdi. Hammaddeler ustaca işlenmeye başladı; tekstil, deri, ahşap, metal zanaatlerinde etkileyici gelişmeler yaşandı. Feodal sistemin senyörleri topraklarını, zanaat tesislerini, ticaret ağlarını, çalışanlarını korumak veya nüfuzlarını genişleterek siyasi güçlerini artırmak için, hem diğer soylularla

–kontlar, piskoposlar, başrahipler– hem de kentli topluluklar ve burjuvalarla yeni birlikler kurdular.

Böylelikle 12. ve 13. yüzyıl boyunca yeni bir sosyal, sembolik, ekonomik ve siyasal değişim gerçekleşti. Bu değişim feodal gücün zayıflayışının habercisiydi. Gitgide üretim araçlarının mülkiyeti toprak mülkiyetinin önüne geçti. Üretim araçlarının mülkiyeti ise yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkardı: kentsel burjuvazi. Üretim araçlarının mülkiyeti bu yeni sınıfa, feodal sistemin soylu sınıfına karşı yeni bir güç, diğer bir deyişle bir "karşı güç" kazandırdı. Böylece, bir düzen kurmak, çalışma ve pazar faaliyetlerini düzenlemek, milislerle korunmak, para, ağırlık ve ölçü birimleri üzerinde kontrol sahibi olmak vb. için senyörlerden hak ve vergi muafiyeti koparmaya uğraşan komünler, kentli ve burjuva toplulukları ortaya çıktı.

Bu komünler kendilerini nasıl kabul ettirdiler?

Şiddetle bastırılan isyanlar, hatta ihtilaller oldu. Cumhuriyetler ilan edildi, ama uzun süre devam edemedi. Bazen açık görüşlü bir derebeyinin, meziyetlerini bildiği burjuva temsilcileriyle birleştiği olurdu. Bazen derebeyi burjuvalarla yalnızca diğer derebeylerine karşı gücünü artırmak için birleşirdi. Kimi zaman da coğrafi konuma, mesela derebeyinin şatosunun yükselen burjuvazinin endüstriyel atılım yaptığı bir kentin içinde bulunmasına bağlı birleşmeler olurdu. Örneğin Paris'te en önemli şato, bur-

juva topluluğunun tam ortasında, Seine Nehri'nin hemen yanında bulunan ilk endüstriyel tesislerinin yer aldığı Île de la Cité'deydi.

Bazı derebeyleriyle burjuvalar, zanaatkârlar ve kentli tüccarlar arasındaki bu ittifak politikası Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren yaygınlaşarak kapitalist burjuva sınıfının giderek güçlenmesini sağladı. Başarısının doruk noktasına ise Fransız Devrimi ile ulaştı, ama bunu daha sonra konuşacağız.

Bana biraz daha Marx'tan bahseder misin? Neden bu kadar ünlü oldu? Ne yaptı da bugün bile benim yaşımda bazı gençler Marksist olduklarını söylüyorlar?

Bu soruyu sormakta haklısın. İsviçre'de yaşıyorsun ve ne yazık ki İsviçre okullarında Karl Marx'tan veya kapitalizmi radikal bir şekilde eleştiren yazarlardan bahsedildiğini duyma şansın pek yok.

1818'de Trier'de dünyaya gelen Marx genç bir felsefe öğrencisiydi. O dönemde Renanya'yı yönetmekte olan Prusya kralının otoriter yönetimine karşı olduğundan 25 yaşında ülkesinden sürüldü. O günden sonra da ölümüne kadar, önce Paris ve Brüksel'de, sonra Londra'da ailesiyle birlikte sürgünde yaşadı. Marx, derin ve zengin Yahudi kültürü ve Avrupa'daki devrimci hareketlerin tarihi hakkında eksiksiz bilgi birikiminden beslenerek, sana bahsettiğim anıtsal eseri bıraktı: *Kapital*.

1848 yılında, 29 yaşındayken, arkadaşı Friedrich Engels ile birlikte *Komünist Parti Manifestosu* adlı kısa bir metin kaleme aldı. *Kapital*'in, Marx yaşarken yayımlanan tek cildi olan birinci cilt 1867 yılında çıktığında 42 adet sattı. Ama bu eser daha sonra dünyayı altüst edecek, 19., 20. ve 21. yüzyıllarda dünyamızın kuzey ve güney yarıkürelerinde gerçekleşen en önemli ayaklanmaları ve devrimleri ateşleyecekti. Marx ve ailesi ömürleri boyunca hep yoksulluk içinde ve sürgünde yaşadılar. Marx'ın harika eşi Jenny von Westphalen kocasını hep destekledi. Marx, 1864'te yağmurlu bir eylül günü, Londra'daki Saint-Martin Salonu'nda, Alman ve İngiliz sendikacılarla birlikte işçilerin kendi haklarını savunmalarına yönelik ilk örgütlenme olan Uluslararası İşçi Birliği'ni (Birinci Enternasyonal) kurdu.

Neden bu kadar önemli buluyorsun onu?

Çünkü Marx, tam anlamıyla eleştirel, inanılmaz derecede canlı, bilgece ve ustaca derlenmiş, ilk kapsamlı kapitalizm kuramını geliştirdi. Daha sonra gelen bütün kapitalizm karşıtı fikir insanları bu kuramdan ilham aldılar.

Kapital'de artık değer birikimini çok net olarak...

Dur bir dakika, "artık değer" ne demek? Gelirle aynı şey mi?

Sermaye, makine, tesis, hammadde gibi üretim araçlarının sahibi, işçilerine çalışma güçlerini ye-

niden kazanmaları için gereken yemek, uyumak ve başının üzerinde bir dam gibi asgari gereksinimlerini karşılamaları için mümkün olan en az ücreti verir. Daha sonra bu sermaye sahibi, işçi emeğiyle elde edilen ürünleri piyasaya sürerek satar. Ürün satışından kazandığı para ile işçiye ödenen ücret (ve diğer üretim giderleri) arasındaki fark kapitalistin cebine girer. Bu kazanca "artık değer" denir. Kapitalist bu miktarı yeniden üretim sürecine yatırır ve bu böyle devam eder. Böylece sermayesi durmaksızın artar ve inanılmaz miktarlara ulaşır. Bu yolla akıl almayacak derecede zengin bir avuç insanın elinde biriken devasa servetleri birazdan anlatacağım sana. Neredeyse sınırsız diyebileceğimiz ekonomik, finansal, siyasal ve ideolojik güce sahip bu insanlara "oligark" deniyor.

Artık değerle gelir arasındaki farkı anlatmadın ama...

"Çalışarak kazanılan gelir", işçilerin ücretleri veya serbest meslek sahiplerinin kendi yaptıkları iş ya da şirketleri üzerinden kazandıklarıdır. "Yatırım geliri veya kazanılmamış gelirin" ise farklı türleri olabilir: Ödünç verilen para karşılığı alınan faiz; toprak rantı veya emlak kirası; patent, lisans veya ticari markalar için telif hakkı ücretleri ve şirketler tarafından yeniden dağıtılan kâr, örneğin anonim şirketlerde hisse senedi sahiplerine şirketin

kârından payları ölçüsünde yapılan ödeme gibi. Artık değer, sermaye sahibinin gelirinin bir parçasıdır. Bir üretim veya satışa yaptığı yatırım ile elde ettiği kazanç arasındaki farktır.

Tamam, anladım sanırım. Az önce çok zengin sermaye sahiplerine "oligark" dendiğini söyledin. Bu sözcük nereden geliyor?

Eski Yunanca "az" anlamındaki *oligo* ve "güç" anlamındaki *kratos* sözcüklerinden oluşan oligarşiden geliyor. Oligarşi azınlık iktidarı demek. Sana demin anlattığım süreçte oligarklar aslan payını kaparken, malın asıl üreticisi olan işçi sermaye birikiminin dışında tutulur; artık o, köle ve serflerin devamı niteliğindeki "proletaryanın" bir parçasıdır; ne sermayeye ne de üretim araçlarına sahip olduğundan, hayatta kalabilmek için "ücretli işe" başvurmak zorundadır. Marx işçilerin giderek daha çok sefalete düşeceğini, zamanla kimsenin üretilen malları alamaz hale geleceğini ve dolayısıyla kapitalizmin kendi sonunu getireceğini düşünüyordu. Bu noktada yanılmış. Özellikle Batı'da, işçiler ve sendikaları iki yüzyıl boyunca yaman bir direniş mücadelesi gerçekleştirdiler. Böylece kapitalistlerden ve kapitalistlerin egemen olduğu devletlerden, makul ücretler, işten çıkarmalara karşı bir miktar koruma, işsizlik sigortası gibi önemli sosyal haklar elde edebildiler. Marx kapitalizmin kendi kendini tasfiyesi, en so-

nunda satılamaz hale gelen ürünlerin yükü altında boğulması, sanayileşen Batı'da işçilerin sefaletinin giderek artması konularında yanıldı. Öte yandan, dünya çapında kapitalist oligarşilerin ortaya çıkışı, giderek daha az sayıda ama çok daha zengin insanın elinde sınırsız sermaye birikmesi ve yüz milyonlarca insanın dışlanıp sefalete sürüklenmesi konularında haklı çıktı. Özellikle de kapitalist burjuvazinin, *Komünist Manifesto*'dan alıntılayacak olursak, "insanla insan arasında katıksız çıkardan, katı 'nakit ödeme'den başka bir bağ bırakmayan; dinî bağnazlığın, şövalye ruhunun, küçük burjuva duygusallığının ilahî vecde gelişlerini bencil hesabın buzlu sularında boğan; insan onurunu değişim değerine indirgeyen" bir toplum düzeni dayattığını anladı.

İzleyebiliyor musun? Seni sıkıyor muyum yoksa?

Kesinlikle hayır! Aksine! Dikkatle dinliyorum seni...

Marx, kendi döneminde Batı ülkelerinde sanayi, ticaret ve hizmet sektörü patronlarının uyguladıklarından farklı ikinci bir sermaye birikimi tanımladı ve bunu "ilk birikim" olarak adlandırdı.

O nedir peki?

Üretime yatırım yapmak için öncelikle sermayeye, mümkünse bol miktarda sermayeye sahip olmak gerekir. Marx bu sermayenin sanayi devriminin ta en başında kapitalistler tarafından nasıl oluşturulduğu-

nu merak etti. Dinle bak, *Kapital*'de bu konuyu harikulade bir dille nasıl ifade ediyor:

> Sermaye dünyaya her gözeneğinden kan ve çamur fışkırarak gelir [...]. Avrupalı ücretli işçilerin örtülü köleliğine taban olarak, Yeni Dünya'da aleni bir kölelik düzeni gerekmiştir [...]. Sermayenin modern tarihi, 16. yüzyılda her iki dünyada ticaret ve pazarın ortaya çıkışıyla başlar [...]. Sömürge rejimi yeni açılan fabrikalara pazar yaratıyor, böylelikle sömürge piyasası tekeli, birikimi daha da kolaylaştırıyordu. Köleye dönüştürülen yerlilerin zorla çalıştırılması, yolsuzluk, yağma ve cinayetle Avrupa dışı ülkelerden zorbalıkla edinilen servet anavatana akıyor ve orada sermayeye dönüşüyordu.

Avrupa sermayesinin ilk birikimini sağlayanların büyük bir kısmını, 16. yüzyılın başından itibaren kanları canları pahasına ve tarifi imkânsız zulüm koşulları altında çalışan Afrikalı kadınlar, erkekler ve çocuklar oluşturdu. Sana bir örnek vereyim: 1773-1774 yıllarında Jamaika'da, 775 plantasyonda 200.000'den fazla köle bulunuyordu. Bunların 250'si şeker kamışı plantasyonuydu ve ortalama büyüklükte bir plantasyonda, 2500 dönümlük arazide 200 köle çalıştırılıyordu. Marx'ın çok net hesaplarına göre, İngiltere yalnızca 1773 yılında Jamaika'daki bu plantasyonlardan o dönemin 1.500.00 altın lirası değerinde gelir elde etmişti. Bu parayla İngiltere'de, çoğu tekstil endüstrisi-

ne ait devasa fabrikalar kuruldu. Kömürle demirin evliliğinden güçlü bir demir çelik endüstrisi ortaya çıktı. Milyonlarca köylü ve ailesi kentlere akın etti. Charles Dickens'ın *Oliver Twist* adlı kitabını hatırlıyor musun? Hani baban geçen yıl sana okuman için vermişti.

Evet, tabii ki. Sonunu da gayet iyi hatırlıyorum. Oliver, "yoksulluk cehennemdir" diyordu.

Evet! Virane evler, kışın dondurucu soğuğu, sürekli açlık, solgun ve harap olmuş anneler, hiddetli erkekler, polislerin keyfi ve aşağılayıcı tutumları... Oliver'ın dünyası, Londra'da sömürgeciliğin yağmalarıyla beslenen vahşi sanayileşmenin bir ürünüdür. Victor Hugo'nun dediği gibi, "Zenginin cenneti, yoksulun cehenneminden doğar."[2]

Yani bu ilk birikim, özellikle Afrikalı kölelerin yaşamları ve çektikleri eziyetler pahasına kazanılmış, öyle mi?

Yalnızca bu değil. Marx'ın uzak takipçilerinden Georg Lukács'ın deyimiyle "yağmanın artık değerinin" kazanılmasında, Latin Amerika yerlilerinin kanı da büyük rol oynuyor.

Nasıl?

Geçen yıl ailenle İspanya'ya gittiniz. Madrid'de Plazza Mayor'u, la Puerta del Sol'u görüp, Kastilya'da

2 *L'Homme qui rit* (Gülen Adam, 1869).

Kral II. Felipe'nin görkemli sarayı Escorial'i ziyaret ettiniz.

Evet. Çok güzeldi. İnanılmaz bir turist kalabalığı olmasına rağmen çok beğendim!

Öyle de, İspanya krallarının bu görkemli yapıları inşa ettirmeleri uğruna üç yüz yıl boyunca madenlerde milyonlarca yerli, çoğunlukla da senin yaşlarında çocuklar, canını verdi. Eskiden "Alto Perú" (Yüksek Peru) olarak adlandırılan, Bolivya'nın yüksek platosu Altiplano'da yer alan Potosí, 1543'te Amerika'nın en kalabalık kentiydi. Etrafında kurulduğu Cerro Rico'da (Zengin Dağ) zengin gümüş madenleri vardı. Üç yüz yılda buradan 40.000 ton gümüş cevheri çıkarıldı. Aymara, Quechua, Moxo ve Guarani halklarından dört milyon yerli burada can verdi.

Önceden saptanmış gümüş cevheri miktarını yanında getirmeyen hiçbir madencinin madenden dışarı çıkmasına izin verilmiyordu. Merdivenlerin başına mızraklı ve baltalı İspanyol bekçiler yerleştirilmişti. O gün çıkarması gereken cevher miktarını çıkarmadan gün ışığına çıkmaya çalışan köleler, ister çocuk ister genç, isterse kadın veya erkek olsun, ya acımasızca öldürülüyor ya da yeraltının karanlığına geri atılıyordu.

Yılda iki kez, gümüş, altın, kalay veya diğer değerli minerallerle yüklü uzun katır kervanları, Altiplano'dan Pasifik kıyılarına, Lima'ya iniyordu.

Hazineler oradan gemiyle Cartagena de Indias'a, daha sonra İspanyol İmparatorluğu'nun merkez üssü Havana'ya taşınırdı. Bu hazinelerle dolu gemiler daha sonra savaş gemileriyle çevrili olarak –"Yenilmez Armada" olarak anılan ünlü İspanyol donanmasını duymuşsundur– yılda iki kez Güney Atlantik'i boydan boya geçer, altın ve gümüş kasalarını Cádiz'e indirirlerdi.

Yerliler hiç isyan etmediler mi peki?

Tabii ki ettiler, ama pek bir işe yaramadı... İmparator V. Karl (Şarlken), kendi deyimiyle "üzerinde güneşin asla batmadığı imparatorluğuyla" övünüyordu. İspanyol akıncıların gelmesinden önce Meksika'nın nüfusu 37 milyonla, yüksek And platolarında yaşayan yerlilerin nüfusuna yakındı. Orta Amerika ve Karayipler'de 10 milyon kişi yaşıyordu. 15. yüzyılın sonlarına doğru, Aztek, Maya ve İnka kültürlerinin toplam nüfusu 70-90 milyon kadardı. Yüz yıl sonra bu sayı 3,5 milyona inmişti. Yani sermaye gerçekten de "her gözeneğinden kan ve çamur fışkırarak" elde edildi.

İspanyollar caniydiler demek ki!

Bu açıdan bakıldığında evet, ama bir tek onlar mı? Fransız egemen sınıfları da aynı suça katılmışlardı. İlk sermaye birikimlerini oluştururken yaptıkları zalimliklerin, İberyalılar (yani İspanyollar ve Portekizliler) veya İngilizlerden aşağı kalır yanı yok. Paris'te geniş bulvarların iki yanında yer alan görkemli burjuva

binalarını, gösterişli anıtları, köprüleri, Marsilya'da Canebière'i, Bordeaux'da Garonne Nehri kıyısındaki sarayları gördün, öyle değil mi? İşte bunlar da deniz aşırı bölge halklarının kanları, umutsuzlukları ve acıları pahasına yapıldılar.

III

Fransız Devrimi, 18. yüzyıl Avrupa kapitalist burjuvazisinin politik, ideolojik ve ekonomik zaferidir. Burjuvazi böylece iktidarı ele geçirmiş, toplumu dönüştürecek güçleri serbest bırakmış, kendisine hizmet edecek bir rejim ve kurumlar oluşturmuş, kendi sınıfının çıkarlarını meşrulaştıran bir ideoloji formüle ederek uygulamaya koymuştur. Bu ideolojinin merkezine de özel mülkiyet kavramını yerleştirmiştir. 10 Ağustos 1792'de Paris'te ne olduğunu hatırlıyor musun Zohra?

14 Temmuz 1789'da Bastille'in ele geçirildiğini ve bunun Fransız Devrimi'nin başlangıcını oluşturduğunu biliyorum, ama 10 Ağustos 1792... hatırlayamadım.

1792 yazında Fransa'da, özellikle de başkentte kıtlık vardı. Kral XVI. Louis ve Marie-Antoinette'in, Seine Nehri kıyısındaki Tuileries Sarayı'nda dağlar kadar yiyecek depoladıklarına dair söylentiler dolaşıyordu. Devrim üç yıldır tüm hızıyla devam ediyordu. İşte bu sırada, İsyancı Paris Komünü[3] birlikleri tarafından Tuileries Sarayı'na bir saldırı düzenlendi. Kral burada, kendisine bağlılık yemini etmiş İsviçreli paralı as-

3 İsyancı Paris Komünü: 14 Temmuz 1789 Bastille olaylarının ardından kurulup 1795'e kadar varlığını sürdüren, Paris'in devrimci hükümetine verilen addır. *-ed.*

kerlerin koruması altında ailesiyle birlikte yaşıyordu. Komün'ün birlikleri, sivil isyancıların da desteğiyle çarpışmayı kolayca kazandı. İsviçreli askerlerin çoğunu öldürdüler, 900 askerden yalnızca 334'ü bahçelerden kaçmayı başardı. Hemen ertesi gün Faubourg-Poissonnière Sokağı'nda büyük bir siper kazıldı ve Paris halkı İsviçrelilerin cesetlerini buraya attı.

İsyancılar sarayda ne buğday ne et ne de başka bir yiyecek stoku bulmuşlardı. Buna karşılık, birçoğu bahçelerden elleri kolları ve yük arabaları mücevherler, değerli eşyalar, altın yaldızlı koltuklar ve kıymetli taşlarla süslü duvar saatleriyle dolu olarak çıktılar. Komün'ün silahlı milisleri bu yağmacıları tutukladı ve onlarcası Seine Nehri boyunca sokak lambalarına asıldı. İşte burjuvazinin o günden bugüne temel değeri olan "pek kutsal özel mülk" kavramı böylelikle görünür hale gelip somut olarak doğrulanmış oldu. İsyancı Komün'ün yöneticileri için yağma ve hırsızlık, özel mülkiyete karşı yapılan kabul edilemez bir saldırıydı. Hırsızlığın kurbanı nefret edilen kral olsa bile...

Demek ki sorun özel mülkiyet. Özel mülkiyet yasaklansaydı o zaman?

Sanırım her şey 18. yüzyılın son on yılında, bir şeyler ters gitmeye başlayınca bozuldu. Evet, Fransız Devrimi, Jakobenler, ilk cumhuriyet, monarşinin mutlak gücünü ortadan kaldırdı, feodaliteyi toptan yıktı, serfleri özgürlüklerine kavuşturdu, halk ege-

menliğini başlattı ve insanlığın büyük bir kısmına daha özgür ve daha onurlu bir yaşam vaat etti. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve hemen ardından ortaya çıkarak kilisenin mutlak gücünü azaltan laiklik kavramı, uygarlığın bugün de dünya genelinde on milyonlarca insanın yararlandığı zaferleridir. Ancak kapitalist sömürünün temelinde yatan özel mülkiyetin –özellikle Jakobenler tarafından– kutsanması, halen çok korkunç bir şekilde ceremesini çektiğimiz bir felakete yol açtı.

Bu nasıl atlanmış olabilir ki? Özel mülkiyeti yasaklamak kimsenin aklına gelmemiş mi? Okulda Jean-Jacques Rousseau'nun 1755 tarihli "İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma" adlı eserini inceledik. En başta çok güzel bir paragraf var. Rousseau belli ki bunları yazarken bayağı kızgınmış. Bekle, kitap yanımda, bulup okuyayım:

> **Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "Bu bana aittir!" diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıklarını söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine "Bu sahtekâra kulak vermekten sakınınız! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz," diye haykıracak olan adam, insan türünü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetler-**

den, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu![4]

Evet, Rousseau özel mülkiyet hakkında böyle düşünüyordu. Bence asıl hata, 24 Nisan 1793'te Konvansiyon Meclisi'ne yaptığı konuşmada, "Mülkiyet eşitliği boş bir hayaldir," diyen Maximilien Robespierre'de. Birkaç gün sonra da, halkın sefaletinden yararlanmakta uzman, fırsatçı yeni zenginlere hitaben "Amacım sizin servetinize el uzatmak değil," diyor. Oysa o dönemde Robespierre, "demokratların" önde gelen bir ismi olarak gücünün zirvesindeydi; köleliğin ve ölüm cezasının kaldırılmasını, hakların eşitliğini ve genel oy hakkını savunuyordu. Buna rağmen...

Peki, Robespierre neden zenginlerin tarafını tuttu? Niye böyle bir şey yaptı ki?

Fransız Devrimi konusunda uzman ve bilgili bir tarihçi olan Seuil Yayınları Genel Müdürü Olivier Bétourné, Robespierre'in ateşli savunucularındandır. Kendisi Robespierre'in yıkıcı stratejisini, "Devrim o sırada, birleşmiş kralcı güçlerin muhalefeti ve Avrupa monarşileri tarafından yönlendirilen bir dış istila tehdidi altındaydı. Dolayısıyla ulusal birliğin korunması çok önemliydi. Özel mülkiyetten çıkar sağlayan talancı burjuvalara kesin garanti verilmesinin nedeni buydu," diyerek savunur. Olivier Bétourné beni de bu

4 *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Jean-Jacques Rousseau, çev. Belirtilmemiş, Anadolu Yayınları, 1968.

tezine inandırmaya çalıştı. Ne var ki, ona karşı duyduğum bütün hayranlığa rağmen, Robespierre'in bu tutumunu haklı bulmam mümkün değil.

Neden?

Çünkü özel mülkiyetin ortak çıkarlara ters düşecek şekilde mutlak koruma altına alınması, sorunun temelini, korkunç bir kapitalizmin asıl kaynağını oluşturuyor.

Ama ben sorumu tekrarlıyorum: Devrimci arkadaşlarından hiçbiri Robespierre'e karşı çıkmadı mı?

Çıkmaz olurlar mı, tabii ki çıktılar! Ama başarılı olamadılar ve ortaya trajik sonuçlar çıktı. İsviçreli hemşerimiz Jean-Jacques Rousseau'nun düşünceleri pek çok devrimciyi derinden etkiliyordu. Gracchus Babeuf, Jacques Roux ve daha birçokları, Fransız Devrimi üzerinden edinilen ayrıcalıkları reddedip, özel mülkiyetin kaldırılmasını, toprakların ve üretim araçlarının ortak kullanıma açılmasını savunarak Robespierre'e şiddetle karşı çıkmak için bir araya geldiler.

Bildiğim en doğru, en ileri görüşlü kapitalizm karşıtı metinlerden biri olan Babeuf'un son konuşmasından birkaç paragrafı alıntılamadan geçemeyeceğim:

> Hainler veya cahiller! İç savaştan kaçınmamız gerektiğini haykırıyorsunuz demek? Halkın arasına nifak

tohumları serpilmemeli ha? Peki, hangi iç savaş bir yanda tüm canileri, diğer yanda tüm o savunmasız kurbanları görmekten daha çok isyan ettirebilir insanı? [...]

Öyleyse o ünlü eşitlik ve mülkiyet bahsi adına mücadele başlasın! Halk bütün o köhnemiş zalim kurumları yerle bir etsin! Zenginle yoksulun savaşı, bir yanda tümden yürekliliğin diğer yanda tümden alçaklığın bir ifadesi olmaktan kurtulsun! Evet, tekrar ediyorum, bütün kötülükler son raddeye ulaştı, artık daha fazla ileri gitmeleri olanaksız. Bunları düzeltmenin tek yolu topyekûn bir altüst oluştur.

Toplumun amacı nedir diye bakalım, ortak mutluluk nedir görelim ve bin yıl sonra nihayet bu kaba kanunları değiştirelim.[5]

Gracchus Babeuf'le arkadaşlarına ne oldu?

Onlar da idama mahkûm edildiler. Babeuf idamından önce intihar girişiminde bulundu. 27 Mayıs 1797 sabahı, bilinci yarı kapalı, kanlar içinde ve çenesi kırık şekilde giyotin sehpasına sürüklenerek idam edildi. Robespierre çoktan ölmüştü. Fakat kapitalistlerin zaferinin ve önce Birinci Cumhuriyet, sonra Direktuvar, ardından İmparatorluk ve ileride Avrupa'da ve dünyanın dört bir yanında bunları izleyecek bütün diğer rejimler üzerinde kapitalist hâkimiyetinin ihtişamlı yolu açılmıştı bir kere. İşte bunun korkunç sonuçlarını bugün hâlâ yaşıyoruz.

5 *Manifeste des plébéiens* (Pleblerin Manifestosu), 1795.

IV

Dede, Brabeck'le televizyondaki ateşli tartışmanızda ona oligark demiştin. Gücü elinde tutan az sayıdaki insan grubuna dahil olduğu için böyle dediğini anladım. Peki, nasıl bir güce sahipler? Ve bu gücü nasıl kullanıyorlar?

Anlatayım Zohra. Çokuluslulaşma ve sermayenin tekelleşmesi eğilimi, kapitalist üretim tarzının yapıtaşlarıdır. Üretici güçler belirli bir gelişim düzeyine ulaştığında, bu eğilim kendini dayatır. Zaruri hale gelir.

"Tekelleşme", "çokuluslulaşma", "eğilimin kendini dayatması", "zaruri"... Bu sözcüklerin anlamını bilmiyorum, açıklar mısın?

"Tekelleşme", bir ekonomide mevcut sermayenin tek elde toplanması, rakiplerin saf dışı bırakılması, belirli bir ürünü üretebilen tek kişi olmak, fiyatı sabitlemek vs. anlamına geliyor. "Çokuluslulaşma" ise, bu tekelleşmenin ulusal sınırların ötesine taşınarak, artık tek tek ülkeler içinde değil, dünya genelinde gerçekleştirilmesi demek. Bu iki hareketin, yani tekelleşme ve çokuluslulaşmanın temelinde de, rekabet ve maksimum kârın peşinde koşmak yatıyor.

Birkaç kıtada faaliyet gösteren ve yüzbinlerce çalışanı bulunan bu dev şirketlerin yapılanması aslında 20. yüzyılın son on yılında hız aldı.

Peki, bu tekelleşme ve çokuluslulaşma neden tam olarak bu döneme rastlıyor?

Burada iki olay belirleyici rol oynadı. Bunlardan ilki, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve nüfuzunu kaybetmesiydi. Bu tarihe kadar dünyada her üç kişiden biri komünist rejim altında yaşıyordu. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi ve işçi sovyetlerinin iktidarı ele geçirmesiyle kurulan Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "kapitalist" olarak adlandırılan devletlerin karşısında yer alan "komünist" bloğu ortaya çıkardı. Aslında Sovyetler Birliği o güzelim komünist adını hak etmiyordu. Bu rejim, proletarya diktatörlüğü bahanesi altında, bir elit tabakanın baskısı ve çoğunluğun buna zorla boyun eğmesine dayanıyordu. Aynı durum bu blokta yer alan başka ülkeler için de geçerliydi. Berlin'deki demir perdeyle birbirinden ayrılarak iki ayrı cepheye, iki düşman evrene bölünmüş olan dünyada bir ikikutupluluk vardı. Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki yıl sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması, dünyanın bu bölgesel ve siyasi bölünmesine son verdi.

Bu tarihe kadar kısıtlı bir bölgeyle sınırlı kalmış olan kapitalist üretim biçimi 1991'den itibaren dün-

yayı fethetti, "pazarın görünmez elini" biricik düzenleyici kurum olarak yarattı ve dev şirketlerin gelişmesinin yolunu açtı.

İki olay demiştin...

Dünya ekonomisine hükmeden bu ulusötesi dev şirketlerin gelişmesi için ikinci "elverişli koşul", 20. yüzyılın sonlarında, özellikle Batı ülkelerinde, insan yaratıcılığı sayesinde elektronik, bilişim, astrofizik ve telekomünikasyon alanlarında meydana gelen teknolojik devrimler oldu. İlk yapay uydu Sputnik I, Sovyetler Birliği tarafından 1957 yılında uzaya fırlatıldı. Intelsat adlı çokuluslu şirket, 1964'ten itibaren uydu aracılığıyla telekomünikasyon hizmeti vermeye başladı. O zamandan beri binlerce telekomünikasyon uydusu dünya yörüngesinde sürekli dönüyor. Diğer yandan, sonsuz derecede karmaşık finansal ve ticari işlemleri sonsuz hızda yönetmeyi mümkün kılan devasa bilgisayarlar geliştirildi. Bu araçlar çok sayıda kâr merkezinin aynı anda yönetilebilmesine imkân sağladı. Böylelikle siber uzay dünyayı birleştirdi.

Bugün, UBS Bankası'nın Zürih, Paradeplatz'daki merkezinde çalışan bir görevli, bankanın Tokyo şubesiyle ışık hızında, yani yaklaşık 300.000 km/sn hızla bağlantı kurabiliyor.

Çok etkileyici gerçekten de. Kapitalizmin anladığım kadarıyla seni de hayrete düşüren başarıla-

rından bahsetmiştin. Demek Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ve bütün bu icatlar sayesinde bir eşik geçildi?

Biliyorsun, 2000-2008 yılları arasında Birleşmiş Milletler'in ilk Gıda Hakkı Özel Raportörlüğü görevini sürdürmüştüm. Bu sıfatla, Leman Gölü kıyısındaki Vevey'de bulunan Nestlé Genel Merkezi'nin cam ve çelikten sarayına davet edildim. Zemin kattaki bir duvar, Nestlé'nin dünyanın dört bir yanına dağılmış yüzlerce fabrikasını, depolarını, mağazalarını, kâr merkezlerini gösteren kocaman bir panoyla kaplıydı. Panonun üzerinde farklı renklerde sayısız küçük lamba yanıp sönüyordu. Bana eşlik eden müdür –ki harika bir öğretmendi– şöyle dedi: "İşte burada bütün kıtalara dağılmış faaliyetlerimiz gerçek zamanlı olarak yer alıyor. Hepsini bir bakışta görmek mümkün. Modern bilgisayarların mucizesi. [...] Bugün Marsilya'daki tesislerimizde kaç şişe Perrier üretildiğini bilmek ister misiniz? Ya Karaçi'de kaç şişe Pure Life üretildiğini? Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çalışanlarımızın sayısını? Bu sabah Şili'deki şirketimiz Chiprodal tarafından kaç hektolitre süt işlendiğini? Hangi düğmelere basmanız gerektiğini göstereyim size... Yanıt birkaç saniye içinde bilgisayar çıktısı olarak karşınızda olacak."

Yapay telekomünikasyon uydularının ve umulmadık güçte bilgisayarların ortaya çıkışı sayesinde

kurulup yönetilebilen bu devasa imparatorluklar, astronomik kârlar ve dolayısıyla sermayeler elde edebiliyorlar.

Petrol şirketi Exxon-Mobil'in toplam finansal varlığı Avusturya'nın gayrisafi yurtiçi hasılasından, General Motors'un toplam finansal varlığı Danimarka'nın gayrisafi yurtiçi hasılasından daha yüksek.

Endüstriyel sermaye, ticaret sermayesi, gayrimenkul sermayesi gibi mevcut tüm sermaye biçimleri arasında yalnızca biri, finansal sermaye özerkleşti. Şimdi sana biraz bundan bahsedeceğim.

Bu finansal sermaye nedir ki? Ben sermayeyi yüklüce bir para, yani zaten finansal bir sermaye olarak düşünüyordum.

Hayır. Aslında daha önce tanımladığım "ekonomik sermaye" ile "finansal sermaye" birbirinden farklı kavramlar. Kıtalararası özel şirketlerin yüz milyarlarca avro veya dolar şeklindeki nakit rezervleri finansal sermayeyi oluşturuyor. Günümüzde tüm dünyaya egemen olan bu sermaye, diğer tüm sermaye türlerine baskın geliyor. Burada gerçek malların üretim ve satışından edinilen kazanç değil de, tamamen finansal varlıklar söz konusu. Açıklayayım... Bu sermayenin varlık alanı borsa. Borsanın ne olduğunu biliyor musun?

Hisse senetlerinin alınıp satıldığı bir kurum diye biliyorum, öyle değil mi? Amerikan filmlerinde heyecanla bağrışan borsacılar oluyor...

Evet, borsa kapitalist piyasa ekonomisinde ticari mal, hammadde, para, hisse senedi gibi varlıkların alım satımının gerçekleştirildiği, değerlerinin belirlendiği, işlemlerinin yapıldığı bir kurum. Finansal sermaye hiç uyumaz. Bu finans pazarındaki işlemlere aracılık eden kişilere borsa simsarı deniyor. Gerçekten çok sıkı, nefes kesici bir tempoda çalışmak gerektiği için ilaçla ayakta duran Tokyo Borsası simsarları yataklarına girdiklerinde, Londra, Frankfurt ve Paris'teki meslektaşları çoktan ekranları başına çivilenmiş, ateşli gözlerle o günkü spekülatif kâr imkânlarının peşine düşmüş oluyorlar. Avrupa'daki simsarlar yorgunluktan bitap düştüklerindeyse, New York, Montréal ve Chicago'dakiler bilgisayarlarının başına çivileniyor. Bilgi akışının hızı dünyayı küçültüyor. Alışılmış uzam zaman ilişkilerini, daha önceki uygarlıkları belirleyen zaman mekân bağlarını ortadan kaldırıyor.

Hepsinden önemlisi, finansal sermayenin tüm dünya ekonomisi üzerinde gerçek bir diktatörlük kurmuş olması. Artık ne kadar güçlü olursa olsun bütün sanayiciler, koca ticari imparatorlukların başındaki bütün efendiler, Menkul Kıymetler Borsası'na bağlılar. Bir şirket kurmak veya var olan bir şirketi

büyütmek için, hisse senedi karşılığında yatırım yapan yatırımcılara ihtiyaç var. Her şirket borsada kote ediliyor[6] ve hisselerinin değeri borsaya tabi. Tokyo veya New York borsacıları tarafından anlık olarak ayarlanabilen hisselerin değeri, sanayicinin şirket yönetimiyle ilgili kararları kadar, kişisel kariyerini de etkiliyor.

Bütün bunları kim yönetiyor?

Almanya Şansölyesi'nin de, ABD Başkanı'nın da sabah ofislerine geldiklerinde ilk yaptıkları şey, vergi ve yatırım politikalarında yapacakları milimetrik oynamalar için bir önceki günün borsa değerlerine bakmaktır.

Dünya ekonomisini kimin yönettiğini mi merak ediyorsun? İşte sana bahsettiğim "oligarklar", yani küresel finans sermayesini elinde bulunduran az sayıdaki adam ve kadın yönetiyor tam olarak. Farklı milletlerden, kültürlerden ve dinlerden gelen bu insanları aynı dinamizm, aynı tamahkârlık harekete geçiriyor; zayıfları hor görmek, kamu yararını hiçe saymak, gezegenimize ve üzerinde yaşayan insanoğlunun kaderine karşı kayıtsızlık hepsinin ortak noktası. Güçleri ve varlıklarıyla, gezegenin asıl hâkimi işte bu kişiler.

6 Bir şirkete ait taşınır değerlerin borsada işlem görmesine izin verilmesi. *-ed.*

Dede, işçi sendikalarının ve sol partilerin, senin deyiminle "dünyanın hâkimlerine" birtakım ilke ve kuralları dayatmayı başardıklarını sanıyordum...

Sendikal mücadele artık hiç olmadığı kadar zorlaştı Zohra. İşçilerin patronlarını tanıdıkları zamanlar geride kaldı. 1892 yılında, Fransa'nın Tarn ilindeki Carmaux'da 3000 kömür madencisi ve cam işçisi, haklarını savunmak için Fransa tarihindeki en çetin grevlerden birini düzenlediler. Jean Jaurès bu madenlerin sahipleri olan Solage markisi ile Reille baronunu açıkça kınadı. Sonuçta grev kamuoyunun desteğiyle grevcilerin lehine sonlandı.

Günümüzde ise böyle bir şey mümkün olamazdı. Artık fabrikaları, işletmeleri, bankaları ve anonim şirketleri ellerinde bulunduran oligarklar, yatırım fonları ve diğer ana hissedarlar gizli tutuluyor. Gerçek kimlikleri pek bilinmiyor. Adları bilinmeyen, dolayısıyla da ortada görünmeyen bu kişiler genellikle şirketlerinden binlerce kilometre uzakta yaşıyorlar. Bu koşullarda kim olduklarını belirleyip kamuoyunu onlara karşı harekete geçirmek çok zor.

Fakat dede, ben oligarkların böyle mutlak bir güce nasıl sahip olabildiklerini hâlâ anlayamadım. Bu hiç de adil değil! Her yerde, hatta yasaları, kolluk güçleri ve orduları olan devletlerde bile bunu nasıl dayatabiliyorlar?

Sana bizzat kendi yaşadığım bir örnek vereyim. Biraz uzun bir hikâye, ama bir avuç zenginin tekelindeki mutlak güç karşısında insanların neler yaşadığını mutlaka anlaman gerek.

Birleşmiş Milletler'in Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak en tehlikeli ve karmaşık görevlerimden birinde yolum Guatemala'ya düştü. Büyük Okyanus ile Karayip Denizi arasında, 100.000 kilometrekarelik alana yayılmış olan Guatemala, sık ormanları, bereketli kıyı ovaları, volkanik sıradağları ve yüksek platolarıyla muhteşem güzelliklere sahip bir ülke. Burada büyük bir kısmı antik Maya Uygarlığı'nın torunları olan 15 milyon insan yaşıyor. Büyük Okyanus kıyısındaki son derece verimli, humusça zengin siyah topraklarda, göz alabildiğine uzanan muz, domates, kavun, ananas, avokado, kivi plantasyonları var. United Fruit, Del Monte Foods, Unilever, General Food gibi kıtalararası özel gıda şirketlerine ait plantasyonlar bunlar.

Dağ yamaçlarındaki teraslama yapılmış topraklarda kahve ağaçları yetişiyor. Yabancı veya yerli toprak ağalarının elinde bulunan ve halk dilinde *fincas* adı verilen plantasyonlarda çok düşük ücretler karşılığı mevsimlik olarak çalıştırılan Maya kökenli gündelik işçiler, aileleriyle birlikte sürüldükleri yüksek taşlık platolarda yaşıyorlar. Bu insanlar, *quebrada* denen derin vadilerin dik yamaçlarında, birkaç sap mısırla, kadidi çıkmış domuzlar yetiştirerek ve

kuyular kazarak hayatta kalmaya çalışıyorlar. Orta Amerika'yı süpürüp geçen mevsimlik tayfunların söküp götürdüğü, dallardan yapılmış derme çatma kulübelerde kalıyorlar. Meslektaşlarım, tercümanlar ve BM güvenlik görevlileriyle birlikte Sierra de Chocotan'da geçirdiğim birkaç günü ömrümün sonuna kadar unutmayacağım. Güneşli günlerde 2000 metre aşağılara kadar "siyah toprak" görülebiliyor, Del Monte adlı Amerikan şirketinin plantasyonları onlarca kilometrelik bir alan boyunca uzanıyordu.

Yüksek sıcaklık nedeniyle daha çok akşamları çalışmak zorundaydık. Durumu incelemek için orada bulunuyorduk, ama bir deri bir kemik kalmış, dişleri dökülmüş, güzel kara gözlü Maya kadınları, erkekleri ve gençleri, belirgin bir düşmanlıkla, hep sessiz ve bakışları yerde duruyorlardı. Nihayet üçüncü gecenin sonuna doğru bir mucize oldu. Meydanın ortasındaki tahta banklara oturmaya davet edildik. Erkekler çember şeklinde etrafımızı sardılar. Önce yaşlılar konuştu. Şaşırdıklarını hissediyorduk. Ziyaretimiz meraklarını uyandırıyor, belki de onları endişelendiriyordu, ama bir yandan da ilgilerini çekmeye başlamıştı.

Mavi bayraklı, kar beyazı büyük arazi araçlarıyla, bellerinde silahları olmadan gelen ve büyüklük taslamayan bu kadınlı erkekli beyazların tek istediği konuşmak, yaşam koşulları hakkında bilgi almak, on-

ları dinlemek, söylediklerini yazmakmış gibi görünüyordu. Yerlilerin iyiliğini isteyen insanlardı belki de bunlar... Köylülerin tabii ki Birleşmiş Milletler'in ne olduğu konusunda en ufak bir fikirleri yoktu. Fakat tercümanlar aracılığıyla kendilerine sorular soran beyaz adamın güçlü bir duruşu vardı. Bu büyük arabalardan biriyle gelmişti, yanındaki kadınlar ve erkekler iyi giyimliydi. Zamanla bir güven oluştu. Getirdiğimiz yiyecekleri onlarla paylaştık.

Bugün Guatemala'da ekilebilir arazinin yüzde 67'si, yerli ve yabancı toprak sahiplerinin yüzde 1,86'sının elinde bulunuyor. Ülkede her biri 3700 hektarı aşan 47 büyük mülk var. Mülk sahiplerinin yaklaşık yüzde 90'ı 1 hektarlık veya daha küçük arazi parçalarında yaşamını sürdürmeye çalışıyor.

Özel raportörlük kariyerimde, Guatemala için sunduğumuz rapor kadar üzerinde çalıştığım rapor ve öneriler pek azdır. İnsan Hakları Konseyi'ne ve ardından BM Genel Kurulu'na yaptığımız başlıca öneriler şöyleydi: Bir ulusal tapu sicili oluşturmak ve toprak reformu gerçekleştirmek; toprakla ilişkili anlaşmazlıkları yargılama yetkisini askeri mahkemelerden almak; yerli toplulukların yaşadıkları toprakların yüzeyinden ve yeraltından serbestçe yararlanma haklarını bir anayasa maddesiyle koruma altına almak; bir tarım kredi bankası açmak; mevsimlik tarım işçilerinin grev hakkını yasallaştırmak; plantas-

yonlarda çalışan işçilerin sendikalarını yasallaştırmak; işsizlik sigortasını mevsimlik işçileri ve tarım işçilerini de kapsayacak şekilde genişletmek.

Bunları kabul ettirmeyi başardın yani! Tebrikler!

Hayır, maalesef başaramadım! Birleşmiş Milletler'de bütün görev raporlarının, görevin bitiminden sonraki altı ay içinde Genel Sekreter'e sunulması gerekir. Genel Sekreter raporu onaylar ve müzakere edilip karar verilmesi için önce İnsan Hakları Konseyi'ne, ardından Genel Kurul'a iletir. Öneriler onaylanırsa, uluslararası kamu hukukunun yeni kuralları haline gelir.

Kazanma şansımızın düşük olduğunu biliyordum. Düşmanlar uyanık, güçlü ve kararlıydı; iyi organize olmuşlardı. Yenilgi planlanmıştı: Birleşmiş Milletler'de, Arizona ilaç endüstrisi milyarderlerinden biri olan ABD temsilcisi, beni özel mülkiyeti sabote eden, serbest piyasayı felç etmeye yönelik "komünist" tedbirler önermekle suçlayarak sertçe çıkıştı.

Kapitalistler için her türlü toprak reformu bir tehdittir, "kutsal" serbest pazar ekonomisine ve özel mülkiyete kabul edilemez bir saldırı niteliği taşır. Kuzey Amerika kökenli kıtalararası özel şirketler yapacaklarını yapmışlardı; temsilci onların sözcülüğünü yapıyordu. Washington hükümetinin Birleşmiş Milletler'de birçok uydusu, çok sayıda hizmetkârı

vardır. Dolayısıyla İnsan Hakları Konseyi'nde de, Genel Kurul'da da, çoğunluğun karşı tutum almasını sağlamakta zorluk çekmediler. Kuzey Amerikalı kıtalararası özel şirketler önerilerimi gözden düşürmeye karar vermişlerdi, öyle de yaptılar.

Hiçbir şey yapılamıyor mu yani? Ne kötü!

Kesinlikle. 1825'te İspanyol İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtulup bağımsızlığına kavuşan Guatemala'nın hâlâ bir tapu sicili yok. Arazisini genişletmek isteyen toprak ağaları, *pistoleros*'ları, yani eli silahlı adamlarını yakındaki Maya köyüne gönderiyor; bunlar köylülerden bazılarını, birkaç kadını veya genci öldürüyor. Burada yaşayan köylüler de korkuyla dağa kaçıyorlar. Tapu sicili olmadan, toprak reformu yapmak veya arazileri yeniden dağıtmak teknik olarak olanaklı değildir, çünkü bu toprakların kesin sınırları bilinemez. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Guatemalalı çocuklar hakkındaki son raporunu 2015 yılında yayımladı. O yıl ülkede 10 yaşın altında 112.000 çocuk açlıktan ölmüştü.

Orta Amerika'daki bu çokuluslu şirketler ne kadar korkunçmuş!

Kuşkusuz Zohra! Üstelik bu şekilde hareket eden bir tek onlar da değil. Küresel finans sermayesinin efendileri Afrika'da da aynısını yapıyor. Bir örnek vereyim mi?

Evet, **dinliyorum.**

Cep telefonu kullanmayı reddediyorum. Russin'deki evimizde büyükannen Erica'nın siyah telefonunu masada her gördüğümde, aklıma Kivu geliyor. Kivu, Kongo'nun doğusunda, Virunga volkanik dağ zincirinin eteklerinde uzanan savanlar ve göllerle kaplı muhteşem bir yer. Burada, ağır silahlı milisler tarafından korunan maden alanlarından çıkartılan koltan, özel şirketler tarafından sömürülüyor. Günümüzde gümüş veya altından daha değerli olan bu cevher, uçak gövdelerinde, cep telefonlarında ve gelişmiş ülkelerde yaşayanlar için vazgeçilmez olan daha binlerce aletin yapımında kullanılıyor. Tek sorun, bu cevhere ulaşmanın çok zor oluşu. Maden kuyuları bazen o kadar dar oluyor ki ancak zayıf bedenli çocuklar aşağı inebiliyor. Koltan damarları toprağın 10 ila 20 metre altında bulunuyor. Kaya çok kırılgan ve sık sık göçükler meydana geliyor. O zaman bu çocuklar diri diri toprak altında kalıp maden kuyularında boğularak can veriyorlar. Bu madenlerin efendilerine çalışacak eleman bulmakla görevli adamlar Kuzey Kivu köylerine gidip çocuk topluyorlar.

Bu maden cehennemi Doğu Kongo'da herkesçe biliniyor. Anneler de, 10-12 yaş arası çocuklar da biliyorlar bütün bunları. Çocuklar kuyulardan bahsedildiğinde korkudan titriyorlar. Kivu'da açlık kol geziyor, iç savaş var, milisler köyleri yağmalıyor, manyok

köklerini çalıyorlar. Birçok çocuk, ancak o kuyulara inerlerse ailelerinin hayatta kalabileceğini biliyor. Dar tünellerden ölesiye korkmalarına rağmen, küçük kızların ve oğlanların çoğu bu adam toplayıcılarla birlikte maden bölgesine gidiyorlar...

Kongo devleti halkını korumak için bir şey yapmıyor mu?

Kivu'da Kongo devleti yok. Şöyle anlatayım: Ruanda'da kayıtlı kamyonlara yüklenen koltan, "büyük sınır" diye bilinen sınırı geçerek önce Goma'ya, oradan Ruhengeri'ye ve Kigali'ye taşınıyor; sonra Ruanda'dan çıkıp Kenya'ya götürülerek, Hint Okyanusu kıyısındaki Mombasa limanına ulaşıyor. Kıymetli yük buradan Japon, Çin, Avrupa ve Kuzey Amerika endüstriyel pazarlarına iletiliyor. Glencore, Freeport-McMoRan, Rio Tinto gibi kıtalararası özel şirketlerin Kongo'nun doğusundaki mutlak gücü farklı şekillerde kendini gösteriyor. Mesela Glencore burada büyük bakır madenleri de işletiyor. Koltan içinse sistem farklı: Cevheri küçük yerel şirketler çıkartıyor. Aracılar tarafından satın alınan cevher, Kongo devletinin taşocağı ve madencilik şirketi olan Gécamines'e satılıyor. Yolsuzluğun had safhada olduğu Gécamines ise cevheri kıtalararası şirketlere satıyor.

Kivu'daki koltan madeninde, sefil bir ücret için sürekli milislerin silah tehdidi altında ömür tüketen çocukların ve gençlerin bir deri bir kemik vücutları-

nı ve korku dolu bakışlarını asla unutmayacağım. Bu stratejik cevherin dünya rezervinin yüzde 60 ila 80'i bu bölgede bulunuyor. Uluslararası basın Kivu'yla yalnızca bir kez, o da 2000 yılının Noel'inde ilgilendi. Bunun da nedeni, koltandan elde edilen tantal elementi tedarikinde geçici bir sıkıntı nedeniyle, Sony'nin ünlü PlayStation oyun konsollarının Avrupa mağazalarındaki raflardan kalkmasıydı.

Peki, ya bu köle çocuklar? Kimse onlarla ilgilenmiyor mu?

Bukavu ve Goma sokakları, ormandaki maden kamplarından kaçmayı başarabilen yüzlerce kız ve erkek çocukla dolu. Bu çocuklara yardım etmeye, yaralarını sarmaya, onlara yatacak yer ve yiyecek sağlamaya çalışan nadir de olsa birkaç insani yardım kuruluşu var. Bunların en etkililerinden biri, İsviçreli çok özel bir hanım olan Marianne Sébastien'in başkanı olduğu Voix Libres (Özgür Sesler) adlı kuruluş.

Peki, bu canice ticareti durdurmak için kimse bir şey yapmıyor mu?

ABD Başkanı Barack Obama, insanlık dışı koşullarda çıkarılan madenlerin izlenebilirliğini sağlamak için Kongre'de bir yasa çıkardı. Satışlarından elde edilen gelir silahlı çatışmaların finanse edilmesinde kullanıldığı için "çatışma mineralleri" diye adlandırılan bu madenlerin, Kuzey Amerika pazarına artık girememesine yönelik bir yasa.

İşe yaramadı mı bu yasa? Hiçbir şey değişmedi mi?

Hayır, pek de değişmedi doğrusu... Bu minerallerin büyük bir kısmı eritilerek "yasal" minerallerle karıştırılabiliyor. Öte yandan, muazzam kaynaklara sahip olan dev madencilik şirketleri, Obama yasasını sabote etmek için ellerinden geleni yaptılar. Dünyanın en güçlü madencilik şirketleri grubu olan Glencore'un holdingi, yani "kâr merkezlerini" tek çatı altında toplayan şemsiye şirketi, İsviçre'nin Zug Kantonu'nda kayıtlı. Bu vergi cennetinde bir holdingin yıllık vergisi, kazanılan gelirin ancak yüzde 0,2 kadarı. Yani Glencore İmparatorluğu üzerinde de güneş asla batmıyor...

Maden şirketleri kanunları nasıl ihlal edebiliyorlar? Başları derde giriyordur herhalde!

Hiç merak etme Zohra! Artık kaygılanmalarını gerektirecek bir durum yok. Washington'da sahip oldukları muazzam gücü seferber etmeyi başardılar. Obama'nın yerine gelen Başkan Donald Trump maden devlerinin önünde eğildi. Yasayı kaldırdı.

Kapitalist özel şirketler dünyanın en güçlü ülkesinden daha mı güçlüler yani?

Kesinlikle! Çok iyi anlamışsın. Gel biz yine Kongo'ya dönelim... Kongo'nun doğusunda, Fransa'nın iki katı büyüklüğünde bir alanda, artık hiçbir yetkili kamu kurumu yok. Maden ocaklarının

efendileri ne işletme ruhsatı ne ihracat vergisi için para ödüyorlar ne de bir kuruş vergi veriyorlar. Kivu Gölü'nün kuzey kıyılarında, Virunga'nın en yüksek yanardağlarının gölgesinde bulunan Goma, yaklaşık 400.000 nüfuslu bir kent. Ve bu kentte normal şekilde faaliyet gösteren bir hastane yok. Sık kullanılan ilaçların çoğu hiç bulunamıyor, zehirli bir yılan tarafından ısırılan veya enfeksiyona yakalanan çocuklar ölüyorlar.

Bu kalpsiz haydutlardan nefret ediyorum!

Nefret etmek bir işe yaramıyor Zohra. Öğrenip anlamak gerekiyor. Okulda kendisinden bahsedildiğini duymuşsundur sanırım, Jean Paul Sartre şöyle demiş: "İnsanları sevmek için, onları baskı altına alarak sindiren 'şeyden' şiddetle nefret etmek gerekir." Burada anahtar sözcük "şey"; bir "kişi" değil. Sorun, dünyanın efendilerinin ahlaki veya psikolojik nitelikleri, hatta öznel amaçları değil. Dolayısıyla da Del Monte, Goldman-Sachs, Unilever, Texaco veya Glencore gibi şirketlerin başında bulunanların iyi veya kötü insanlar olup olmamasından bağımsız bir durum sözkonusu. Çünkü bu kişilerin hepsi, sosyolojide "yapısal şiddet" olarak adlandırdığımız şeye tabiler. BNP Paribas'nın veya Sanofi'nin başkanı, eğer şirket hisselerinin borsa değerini (yatırım kârlılığını) yılda yüzde 10-20 kadar artıramazsa, üç ay içinde görevinden alınır.

Sartre, "Düşmanı tanımak, düşmanla savaşmak," der. Tekrar ediyorum, belirli insanlardan nefret etmek bir işe yaramaz, dünyanın kapitalist düzenini anlamaya çalışmak gerekir, yamyam bir düzendir bu. Boston'lu arkadaşım ve meslektaşım Noam Chomsky kıtalararası şirketlere "ölümsüz dev insanlar" diyor. Bense "soğuk canavarlar" diyorum.

Dede, insanlık oligarkların mutlak gücüne tabiyse ve oligarklar da hem insanlığa hem de birbirlerine karşı bu kadar acımasızlarsa, o zaman insanlık çok büyük tehlike altında kalmıyor mu?

Ben de tam olarak böyle düşünüyorum. Küresel finans sermayesinin oligarkları her gün bu gezegende kimlerin yaşayıp kimlerin öleceğine karar verirler. Politikalarının temeli aşırı pragmatizme dayalı ve kendi içinde çelişkilerle doludur. Muhalif gruplar birbirleriyle mücadele içindedir. Sistemin genelinde acımasız bir rekabet vardır. Efendilerin arasında Homeros destanlarındakilere benzer savaşlar verilir.

Silahları ise zorunlu birleşme, şirket merkezinin farklı bir yere taşınması, art niyetli halka arz teklifleri, oligopollerin[7] kurulması, damping[8] veya yanlış bilgilendirme kampanyaları yoluyla rakiplerin ortadan kaldırılmasıdır. Suikast daha nadir görülür, an-

7 Birkaç firmanın bir sektördeki pazarı ele geçirmesi. *-çev.*

8 Bir ürünün yurtdışında çok ucuz fiyata satılması. *-çev.*

cak efendiler gerekirse buna başvurmakta da tereddüt etmezler.

Fakat bir bütün olarak kapitalist sistem veya ana sektörlerinden biri tehdit edilir ya da itirazla karşı karşıya kalırsa, oligarklar ve dalkavukları yekvücut haline gelirler. O vakit, güç arzusu, tamahkârlık ve sınırsız hâkimiyet sarhoşluğunun itici gücüyle, dünyayı özelleştirme yolunda dişleriyle tırnaklarıyla çalışırlar. Bu onlara ölçüsüz ayrıcalıklar, sayısız faydalar ve astronomik servetler kazandırır. Guatemala'daki başarısızlığımın nedeni bu işte...

Peki, ama sömürülen ülkelerin hükümetleri bu duruma neden karşı çıkmıyorlar? Bu kadar büyük bir finansal gücün karşısında çaresiz mi kalıyorlar?

Bu soruyu sormakta haklısın. Aslında tek suçlu oligarklar değil. Küresel finans sermayesinin, talancıları, askerî imparatorluğu ve ticari ve finansal kuruluşları aracılığıyla halklara yaşattığı yıkım ve ıstıraplara, birçok hükümette (özellikle de üçüncü dünyada) yaygın olarak görülen, yolsuzluk ve kötü yönetimden kaynaklı sıkıntılar da ekleniyor. Çünkü dünyadaki finansal sermaye düzeni, mevcut hükümetler suç ortaklığı yapmasalar ve yozlaşmamış olsalar işleyemez. Zürih'te papazlık yapan Walter Hollenweger bu durumu şöyle özetliyor: "Ülkemizdeki zenginlerin saplantılı ve sınırsız açgözlülüğü, gelişmekte olan ülke

seçkinlerinin yaptığı yolsuzluklarla birleşince, ortaya devasa bir cinayet komplosu çıkıyor. [...] Dünyanın her yerinde ve her gün Beytüllahim masumlarının katliamı yeniden yaşanıyor."[9]

9 *Der Kindermord von Bethlehem gehtweiter,* Der Blick, Zürih, 21 Aralık 2001.

V

Kapitalizmin küresel bir sistem olduğunu söylüyorsun. O zaman demek oluyor ki sen de ben de bu sistemin içinde yaşıyoruz. Ama biz mutsuz değiliz!

Sen de ben de içindeyiz, ama bu son derece eşitsiz sistemde, hiç kuşkusuz en az acı çekenler tarafındayız. Küreselleşmeden, küreselleşmiş finansal sermayeyi elinde tutan oligarkların dünya hâkimiyetinden bahsettik...

Evet, hepsi aklımda...

İşte! "Küreselleşme" terimi yanıltıcı olabilir. Kapitalistler tarafından yaratılan ve yönetilen dünya homojen bir dünya değil, daha çok takımadalara benziyor.

Nasıl yani? İsviçre ada değil ki!

Bu bir metafor. Aslında takımada, birbirine yakın ve aralarında önemli bağlantılar olan adalar topluluğudur. Gezegenimizin büyük endüstri merkezleri olan ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bulunan metropoller, ulus devletler mozaiğini oluşturur. Bazı sosyologlar benzeşim kurarak, metropollerin ekonomik ve finansal ağlarını tanımlarken "takımada ekonomisi" terimini kullanırlar. Bu refah adacıkları

arasında, kocaman ülkeler tarihten silinir. Hayalet gemiler gibi... Sense bu "takımadanın" en zengin, en güçlü adacıklarından birinde, Batı Avrupa'da yaşıyorsun. Bizler kapitalist sistemde sürdürüyoruz yaşamımızı. Kolektif yaşamımızı belirleyen sosyal oluşum günümüzde tüketim toplumudur.

Evet, derslerde bundan bahsedildi. Bizi satın almaya yönlendiren reklamlar, moda, bütün bu şeyler işte... Kentte veya komşumuz Fransa'nın o kocaman alışveriş merkezlerinden birinde yürürken, bu tonlarca malı kimin alacağını merak ediyorum...

Tüketim toplumu çok değişik bir toplum türüdür. Kapitalistler tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1950-1960 yılları arasında, takımadanın refah adacıklarında yaratılmıştır. Savaş sonrasında yeni baştan bir barış ekonomisi kurmak gerekiyordu. Kapitalizmi yaşatmak, sermaye birikimini garanti altına almak ve sürekli bir kâr artışı elde etmek için, giderek artan miktarda, çeşitlendirilmiş, rekabet gücü yüksek ve hızla yenilenen bir üretime ihtiyaç vardı. Sonuç olarak, tüketici toplumu, sakinlerine "bolluk" sağladı. Tüketici toplumunun tanrıçası meta yani ticari maldır. Tüketiciler ona ruhlarını satarlar.

Tüketim toplumu birkaç basit ilkeye dayanır: Üyeleri, gerçekten ihtiyaçları olmasa da, mümkün olduğunca fazla miktarda ürün satın almaya, tüket-

meye, atmaya ve yeniden satın almaya yönlendirilen müşterilerdir. Bu ürünler yalnızca kısa bir süre kullanım içindir.

Büyükannen Erica, gençliğinde kız arkadaşlarıyla en ufak bir takılmada kaçan ince çoraplara bir servet yatırdıklarını anlatır hep. Bunun bir hikâyesi var: Savaş sonrası yıllarında piyasaya sürülen naylon çoraplar o kadar sağlammış ki satışlar kısa sürede düşmüş. Bunun üzerine üreticiler naylon bileşenlerinin karışım oranlarını değiştirmiş ve çoraplar kolayca kaçmaya başlamış. Zavallı kadınlar da neredeyse her hafta yeni çorap almak zorunda kalmışlar.

Günümüzün cep telefonlarına bak! Bunlar çok hassas aletler. Ve her yeni model daha gelişmiş özelliklere sahip. Bir yazılım diğerini kovalıyor! Bu yüzden ha bire yeni bir alet almak gerekiyor. Cep telefonları mümkün olan en kısa sürede değiştirilmek üzere programlanıyor.

Bir ürünün yerine kısa sürede yenisinin alınması için ürünün ömrünün bilerek kısaltılmasına "planlı eskitme" deniyor. Bazı üreticiler, ürünlerinin dayanıklılığını azaltarak daha fazla ürün satabilmek için yaratıcı hileler kullanıyorlar. Ampullerimiz yirmi yıl dayansa ne olurdu? Ampul üreticileri büyük olasılıkla iflas ederlerdi. İşte bu yüzden üreticiler, ürünlerinin dayanma ömrünü programlamak konusunda az çok fikir birliğine vardılar. Örneğin Fransa'da her yıl 40 milyon ürün arızalanıyor ve tamir edilmiyor. Binler-

ce ton atık demek bu! Artık hükümetler de atıkların "sindiriminin" yol açtığı mali yük ve çevresel zarar konusunda endişe duymaya başladılar.

İnsanların ihtiyaçları olmayan şeyleri satın aldıklarını söyledin ya. Aslında ben de bunu yaptığımı fark ediyorum. Demek tüketiciler böyle ihtiyaçlarının ötesinde tüketmeye yönlendiriliyorlar. Aptal mıyız neyiz? Bu modanın gücü mü? Mesela bende, arkadaşlarım ne yapıyorsa onu yapma isteği etkili oluyor...

Aslında senin ihtiyaçlarını belirleyen tüketim toplumunun ta kendisi. Durmadan yeni arzular yaratılıyor, sonra da bunlar insanlara aşılanarak tüketicinin beynine işleniyor.

Kıyafet modası her yıl değişiyor. Bu siz gençler için de geçerli. Eminim ki arkadaşlarının çoğu, modası geçmiş kot pantolon, tişört veya mont giymekten rahatsız olur. Sen de kendini iyi hissetmek için modaya uymak istiyorsun. Bu masrafları ödemek de anne babalara düşüyor tabii! Kapitalistlerin bu ihtiyaçları yaratmak için kullandıkları araçlara ise "pazarlama" ve "reklam" adı veriliyor. Bu ikisi, insan tarafından icat edilen en zararlı ve en saçma etkinlikler arasında. Oturduğun köy Choulex'i bir düşün, çoğu evin posta kutusunun üzerinde "Lütfen reklam broşürü koymayınız!" etiketi var.

Doğru, bizimkinde de var.

Evet, ama sonuçta bu, posta kutularının insanı tüketmeye davet eden yararsız broşürlerle dolmasına karşı meşru bir rahatsızlık ifadesinden öte pek de bir işe yaramıyor. Reklamcılar çok kurnazdırlar. Tüketiciyi her gittiği yerde takip edip kuşatır, telefonla taciz eder, "mesajlarını" zorla dayatırlar.

Televizyonda haberleri veya ilgilendiğin bir programı izlemeden önce, saçma bir "mesaj" yağmuruna katlanmak zorundasın. Sinemada da öyle. Bir film izlemek istiyorsan, öncesinde en az yirmi beş dakika boyunca, her biri bir sonrakinden daha aptalca olan reklamların geçit törenine katlanmalısın. İnternette durum daha da beter. Birçok kişi gözleri bilgisayar ekranına kilitlenmiş halde yaşadığı için, sürekli olarak subliminal, yani bilinçaltına etki eden mesaj bombardımanı altında kalıyor. Bütün bu mesajlar da davranışlarını derinden etkiliyor.

Bu reklamlara karşı ne yapmalıyım peki? Sinemaya gitmeyi çok seviyorum çünkü!

Gözlerini ve kulaklarını kapayıp reklamları görmezden gelerek direnmekten başka bir şey yapamazsın. Her yerde reklam var. Kamusal alanlar bile reklam istilası altında. Fransa'da kamusal alanın reklamlardan temizlenmesi ve afişlerin yasaklanması için vatandaş grupları kuruldu, ama bir işe yaramadı! Serbest piyasanın kutsallığı idari makamların aklını

çelerek, vatandaşlar yerine güdümlü tüketim lehine davranmalarını sağladı. Yine de meskûn alanların yakınında reklam afişi uygulamasını düzenleyen kanunlar çıkarıldı. Hiç yoktan iyidir tabii...

Pazarlama ve reklamcılık sektörü çalışanları bu tüketim toplumunda hayati bir rol oynuyorlar. Onların işi tüketme arzusunu yaratmak, canlandırmak ve yaymak; tüketici davranışlarını yönlendirmek; *shopping*'i (tüketim toplumunun yükselişiyle ortaya çıkan bu İngilizce sözcük sıkça alışveriş sözcüğünün yerine kullanılır oldu) bir hobi, turizmin hedeflerinden biri ve kendi başına bir zevk haline getirmek. Bütün uyarılarıma rağmen, son moda kıyafetleri almak için gençlere yönelik giyim mağazalarının önünde sıraya giren kardeşin Theo'ya sor! Üstelik bütün bunlar, üreticilerin ve dağıtıcıların, yani kapitalistlerin kâr etmesi için...

Ama herkes memnun!

İnsanların arzuları doyurulunca mutlu olmaları normal; bu arzular başkaları tarafından yaratılsa, "yabancılar" tarafından beyinlerine "yerleştirilmiş" olsa bile.

Ne yazık ki bu bolluk ekonomisinin karanlık bir yüzü var. Malların üretimi için gerekli hammaddelerin ve enerjinin elde edilme süreci, bolluğa erişimin eşitsizliği, atık yönetimi, zihinlerin bencil bireysel tüketim döngüsü içine çekilmesi, bu tüketim şekli

için gereken gelir düzeyini koruyabilme kaygısı, devalüasyon ve hatta kullanım değerinin ortadan kalkması... Öte yandan dünya nüfusunun dörtte üçünün bu bolluğa erişimi yok.

Peki, ben bu konuda ne yapabilirim? Bilinçsizce ve iradem dışında da olsa, bu tür bir toplumun suç ortağı olmak istemiyorum!

Giydiğin kıyafetleri düşün! Ailen bu kıyafetleri isim yapmış büyük mağazalardan satın alıyor. Bu mağazaların hemen hepsi, sattıkları kıyafetlerin, ayakkabıların ve aksesuarların üretimini işgücünün en ucuz olduğu Bangladeş, Çin, Filipinler, Tayvan gibi "özel üretim bölgelerinde" yaptıran üretim şirketlerine ait. Bazıları, mesela Zara, kalite, düşük fiyat ve yüksek miktarda üretim üzerine odaklandılar. Bu şirketler çok kısa sürede çok geniş bir piyasayı ele geçirdiler çünkü inanılmaz derecede düşük fiyatlara, iyi kesimli ve kaliteli ürünler satarak rekabeti ortadan kaldırdılar.

Birleşmiş Milletler'in Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak Bangladeş'e ve başkenti Dakka'ya gittim. Kırık fayansları, kirli mobilyaları, sallanan daracık merdivenleriyle, başkentin banliyölerinin görüntüsünü bozan on on iki katlı gri betondan virane binaları hiç unutmayacağım. Günün yirmi dört saati, genç kadınlar birbirini izleyen gruplar halinde gelip dikiş makinalarının başına geçiyorlar. Bangladeş'te

6000 kadar konfeksiyon fabrikası var. Bu fabrikalar, çoğu gerçek birer akbaba olan, Hintli, Bangladeşli, Tayvanlı ve Güney Koreli işadamlarına ait. Burada köleler, dünyanın önde gelen markaları için kot, ceket, pantolon, gömlek, tişört ve iç çamaşırı biçip dikiyor, ayakkabı ve futbol topu üretiyorlar. Kıtalararası giyim şirketleri ve onların Bangladeş'teki Asyalı taşeronları astronomik kârlar elde ediyorlar.

İsviçreli sivil toplum kuruluşu Public Eye, bu kadınlar tarafından üretilen artık değerin gelişimini analiz etti. Spectrum-Sweater marka kot pantolonların Cenevre'deki fiyatı 66 İsviçre frangı yani yaklaşık 54 avro. Bangladeşli konfeksiyon işçisinin eline bu tutardan ortalama 25 sent geçiyor. 2016'da Bangladeş'te yasal asgari ücret aylık 51 avroydu. Asya ülkelerindeki sendika ve işçi örgütlerinin üst kuruluşu Asia Floor'a göre, dört kişilik bir ailenin asgari geçimini sağlamak için aylık 272 avro tutarında bir ücret gerekiyor. Yani üzerindeki kıyafetleri diken konfeksiyon işçileri yetersiz beslenme ve yoksullukla karşı karşıyalar. Üstelik çalıştıkları virane beton binaların her an çökme tehlikesi var. Mesela 2013'te, Dakka'da Rana Plaza adlı on katlı harap bir iş merkezi çöktü ve çoğu genç kız olmak üzere 1138 kişi molozlar altında can verdi. Olayın ardından hiçbir yetkili ceza almadı.

Bizden çok uzak ülkelerde yine böyle çok düşük ücretler karşılığında başka şeyler de üretiliyor, biliyorum. Oyuncaklar mesela...

Evet Zohra, çoğu kapitalistin hayalidir bu. Kâr etmek için düşük fiyata imal etmek, işçilere az ücret ödemek ve refah içindeki ülkelerde bu malları elden çıkaracak geniş pazarlara sahip olmak gerekir. Bunun hangi sektörlerde en iyi sonuç verdiğini tahmin etmek zor değil. Kıyafetler, oyuncaklar, cep telefonları mesela...

Günümüzde Batılı işçilerin karşı karşıya kaldığı en büyük risklerden biri, fabrikalarının ücretlerin düşük, sosyal güvencenin zayıf olduğu hatta hiç olmadığı ülkelere taşınması. Onlar da bunun bedelini kalıcı hale gelen işsizlikle ödüyorlar.

Bu tüketim toplumundan kurtulmak mümkün değil mi peki?

Kapitalistler gezegeni yönettikleri sürece hayır. Bu sistemin parçası olmanı yalnızca güdümlü tüketim sağlamıyor, kapitalizm seni başka bin yolla daha bağlıyor.

Kapitalistler gezegeni sistematik olarak yok ediyorlar. Takımadanın neresinde yaşarsan yaşa, çevre kirliliği seni öldürebilir veya en azından ağır bir hastalığa yakalanmana neden olabilir. Birçok metropolde hava solunamaz hale geldi, çünkü içindeki zehirli maddeler solunum yollarına zarar vererek çeşitli

hastalıklara ve kansere neden oluyor. Aynı şekilde, kaynak suları, yeraltı suları ve nehirlerdeki kirlenme dünya genelinde milyonlarca insanı hasta ediyor. Su kirliliği veya su arıtımındaki yetersizlikler sadece üçüncü dünya ülkelerinde yol açmıyor ölümlere...

Gelişmiş ülkelerde çalışanlar, işçiler, toksik maddelerle sürekli temas halindeler. Örneğin çimentoda ve izolasyon malzemelerinin içinde bulunan asbest solunum yollarından emildiğinde kansere yol açıyor. Çalışma alanlarındaki kirlenme de hastalıklara, acıya ve ölüme neden oluyor.

Yani ben şimdi İsviçre'de, yeşilliklerin ortasındaki Choulex'te bile kapitalizmin zararlarından etkileniyorum öyle mi?

Kesinlikle! Yediklerimize bir bak. Annen donmuş gıda kullanmaktan kaçınıyor, biliyorum. Pazardan taze sebze meyve alıyor. Fakat tarım ilaçlarıyla zehirlenmiş yiyecekler her yanı kaplamış durumda. Onlardan kaçınmak çok zor. Fransız çiftçiler geçtiğimiz yıl ektikleri topraklarda 14.000 ton tarım ilacı kullandılar. Tabii sonra bunlar üzümlere, havuçlara, süte ve diğer gıdalara karıştı.

Çoğu çiftçi, danalarını ve domuzlarını enfeksiyonlardan koruyarak mali yıkımdan kaçınmak için, hayvanlara bol miktarda antibiyotik veriyor. Bu antibiyotikler de tabii ki kasap reyonlarında satılan pirzolalara, bifteklere geçmiş oluyor.

Avrupa Birliği tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Avrupa'da yaşayan bir kişinin vücuduna gıda maddeleriyle birlikte yılda 5 litre de tarım ilacı giriyor.

Sana yeni bir örnek vereyim. Glifosat, bugüne kadar Avrupa'da en yaygın kullanılan herbisit[10]. Yapılan araştırmaların hemen hepsinde kansere yol açabileceği saptanmış. Avrupa Komisyonu, ilacın derhal yasaklanması talebiyle bir milyon kişinin imzaladığı dilekçeye rağmen, tarım ilacı tröstlerinin baskısıyla Ekim 2017'de glifosat kullanımını yeniden beş yıllığına onayladı.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yakın tarihli bir raporunda, dünya genelinde kanser vakalarının yaklaşık yüzde 60'ının ekosistemdeki dengesizlikten veya elverişsiz beslenmeden kaynaklandığı belirtiliyor. Devam etmemi ister misin?

Evet! Çok ilginç!

Okulda öğrenmişsinizdir, büyük yağmur ormanları gezegenin akciğerleridir. Ozon tabakasını korur, atmosferi yaşanabilir hale getirirler. Çokuluslu finansal sermayenin doğaya verdiği zararların en kötülerinden biri de, balta girmemiş ormanların ortadan kaldırılmasıdır. Ulusötesi kereste şirketleri aşırı kullanımla bu ormanları yok ediyor. Öte yandan, büyük tarım endüstrisi şirketleri, tarlalarını

10 Yabani otları öldüren ilaç. *–çev.*

genişletmek veya büyükbaş hayvan yetiştiriciliğini artırmak için sürekli yeni toprak arayışındalar. Bu amaçla her yıl on binlerce hektar balta girmemiş orman alanı yakılıyor.

Günümüzde tropik ormanların kapladığı alan dünya yüzeyinin ancak yüzde 2'si kadar. Oysa tüm bitki ve hayvan türlerinin yaklaşık yüzde 70'i bu ormanlarda yaşıyor. Son elli yılda bakir ormanların dünya genelinde toplam alanındaki azalma 2,35 milyar hektarı aşıyor. Afrika ormanlarının yüzde 18'i, okyanusal iklim ormanlarının ve Asya ormanlarının yüzde 30'u, Latin Amerika ve Karayip ormanlarının yüzde 18'i bu dönemde yok edildi.

Biyoçeşitlilik de endişe verici bir şekilde azalıyor. Her geçen gün bazı bitki ve hayvan türlerinin nesli tükeniyor. 1995-2015 yılları arasında nesli tükenen türlerin sayısı 50.000'in üzerinde.

Dede, dünyanın en büyük balta girmemiş ormanı olan Amazon yağmur ormanı hakkında bir yazı okudum. Amazon havzasının alanı yaklaşık 6 milyon km². Son yirmi beş yılda 500.000 km²'nin üzerinde, yani neredeyse Fransa'nın yüzölçümüne eşit büyüklükte orman alanı yok olmuş. Korkunç bir şey bu!

Çok doğru bilgiler edinmişsin Zohra. Merkezi Brezilya'nın São Paulo kentinde bulunan Uzay Araştırmaları Enstitüsü, çölleşmedeki artışı düzenli ola-

rak fotoğraflayan uydularla Amazon havzasını izliyor. Enstitü izleme çalışmasına 1992 yılında başladı. O tarihten bu yana 530.000 km²'nin üzerinde alan yok edildi. Biliyorsun, doğada akla hayale sığmayacak boy ve renkte milyarlarca böcek yaşıyor ve bunlar çok farklı ama hepsi de yaşamsal açıdan vazgeçilmez işlevler yerine getiriyorlar. 2017'de bir uluslararası bilimsel araştırma komisyonu, son otuz yılda dünya genelinde karada ve havada yaşayan böcek sayısının yüzde 80 azaldığını saptadı.

Bu düşüş ormanların yok olmasına mı bağlı?

Kısmen. Fakat asıl suçluyu, kapitalist tarımın üretim yöntemlerinde, tarım ilaçlarında, maksimum kazanç yarışında, ürünlerin üzerine ölümcül dozda boca edilen kimyasal gübrelerde vs. aramak lazım.

Sınıfta arıların ölmesiyle ilgili bir ders de işledik...

Çok iyi bir örnek verdin! Ülkemizde on milyonlarca arı, böcek ilacı olarak kullanılan sulfoxaflor adlı kimyasalın doğaya yayılması sonucu öldü. Oysa arılar doğada yaşamsal bir rol oynuyorlar. Bal üretiminden daha da önemlisi, farklı bitki türleri arasında polenleri taşıyorlar. Yüz binlerce vatandaş sulfoxaflor'a karşı harekete geçti, ama bir işe yaramadı. Tarımsal kimya sektörünün efendileri savaşı kazandı. Özetle bu gezegende, ister Choulex'te ister Bangladeş'te, ister bir refah adacığında isterse takımadanın yoksul kal-

mış bir kesiminde yaşa, varoluşunu kapitalist sistem belirler. Hem doğa hem de insanlar için ileri derecede toksiktir ve ölümcül tehlike arz eder. Toplumların ayrışması, Batılılar aptallaştırılırken Güneylilerin dize getirilmesi işine gelir.

VI

Geçen akşam televizyonda eşitsizliklere karşı kızgın, hatta öfkeliydin. Eşitsizlik öldürür dedin...

Eşitsizlik, bu dünyada yaşayan insanların büyük çoğunluğu için utanç verici ve aşağılayıcı bir gerçeklik. Seni istatistiklerle sıkmak istemiyorum, yalnızca iki çarpıcı istatistiksel örnek vereyim. Dünya Bankası'na göre geçen yıl, gayrisafi dünya hasılasının yüzde 52,8'ini, yani dünya üzerinde bir yıl içinde üretilen tüm servetin (mal, patent, hizmet, sermaye) yüzde 52,8'ini en güçlü 500 kıtalararası şirket yönetti. Bu şirketlerin yöneticileri her türlü idari, sendikal, diplomatik denetimden yakayı sıyırırlar. Tek bir stratejileri vardır, o da en kısa sürede ve genellikle ne pahasına olursa olsun en yüksek kârı elde etmektir. Bu kozmokratlar, dünyanın hâkimleri de diyebiliriz onlara, insanlık tarihinde hiçbir imparatorun, papanın veya kralın elde edemediği mali, politik ve ideolojik gücü ellerinde bulundururlar.

Bu durum, kurbanları için ölçüsüz ve ölümcül bir eşitsizlik yaratır, ama kapitalist üretim sistemini besler. Zenginlerin imkânlarını her geçen gün ziyadesiyle artırırken, yoksullarınkini her geçen gün çarpıcı bir şekilde azaltır. Eşitsizlik, paylaşımın ve üretim artık değerinin yeniden dağıtımının olmayışı, eko-

nomik stratejilere hükmeden, kendi içine kapalı ve kurbanlarına hiç acıması olmayan kapitalist üretim sistemini doğurur.

İkinci bir istatistik örneği daha verecektin...

2014 yılında, dünyanın en zengin 85 milyarderinin malvarlığı, en fakir 3,5 milyar insanın toplam malvarlığına eşitti.[11] Uluslararası Af Örgütü genel sekreteri bu skandalı şöyle özetledi: "Tek bir otobüse sığdırabileceğimiz 85 milyarder, insanlığın en fakir yarısının toplam malvarlığı kadar servete sahip."

Çok zenginlerle çok fakirler arasındaki bu uçurum sence zamanla doldurulamaz mı dede?

Hayır, ben tam tersinin olacağını düşünüyorum hatta... Güney yarıküre ülkelerinde toplu mezarların sayısı her gün çoğalıyor. Çok zenginlerle kimliği belirsiz yoksullar kitlesi arasındaki eşitsizlik her geçen gün biraz daha artıyor. Dünyanın en zengin 562 insanının ekonomik gücü 2010-2015 yılları arasında yüzde 41 artarken, en fakir 3 milyar insanın malvarlığında yüzde 44 düşüş var.

Brabeck'le tartışmanızda hiçbir konuda uyuşamadınız, yalnız o bir kez sana hak verdi, bu eşitsizliğin utanç verici olduğunu söyledi.

Çok dikkatli dinlemişsin, Zohra. Hatta tam olarak şöyle dedi: "Eşitsizlik, birçok kişi için manevi açı-

11 "Working for The Few" (Azınlık için Çalışmak) başlıklı Oxfam Raporu, 2014.

dan utanç verici." Ancak yine de eşitsizlik konusunda Nestlé'nin CEO'suyla olan anlaşmazlığım devam ediyor. Bu sadece maneviyatla, sadece insanların ne hissettiğiyle, yani bu durumu şok edici bulmaları, üzülmeleriyle ilgili bir şey değil; eşitsizliklerden sorumlu olanların kurbanlarına gerçek hayatta, somut olarak neler dayattıklarıyla ilgili.

En korkunç, en zararlı eşitsizliklerden biri de vergi eşitsizliği. En zenginler istedikleri gibi vergi veriyorlar. Hiçbir egemen devlette hiçbir vergi müfettişi onları denetleyemiyor, çünkü Karayipler'de, Pasifik Adaları'nda ve dünyanın başka birçok yerinde vergi cennetleri var.

"Panama Belgeleri" (Panama Papers) ve "Cennet Belgeleri" (Paradise Papers) nedir, biraz anlatır mısın sahi? Bu ara çok bahsediliyor bu belgelerden...

Haklısın, açıklayayım. Vergilerin hiç olmadığı ülkelere vergi cenneti deniyor. Bu ülkelerde, Cayman Adaları'nda olduğu gibi yasal oluşumların, tröstlerin, Bahama Adaları'nda olduğu gibi uluslararası şirketlerin kurulmasını mümkün kılan ve çok zenginlere tam bir gizlilik teminatı veren yasalar bulunuyor. Bu yüzden de çok zengin kişiler paralarını bu ülkelerde saklıyorlar. En güçlü kıtalararası şirketler, en varlıklı kişiler, servetlerini bu ülkelerdeki *offshore* şirketlerde tutuyorlar (*offshore*, "kıyıdan uzak", "açık

deniz ortasında", "kıta dışı" anlamlarını taşıyan bir sözcük). Bu şirketler, fon sahiplerine mutlak bir gizlilik sağlıyor.

Ara ara skandallar patlak veriyor. Sebatkâr ve cesur bazı araştırmacı gazeteciler, bu *offshore* şirketlerin aşırı derecede karmaşık finansal düzenlemelerini gün ışığına çıkarıyorlar. Bu skandallara adı karışanların listelerini yayımlıyorlar. Senin örnek verdiğin "Panama Belgeleri" veya "Cennet Belgeleri" işte bu tür belgeler. Avrupa'da da var bu belgelerden, Lüksemburg'daki "Luxleaks" gibi.

Peki, bu çok gizli listeler nasıl açığa çıkabiliyor anlatsana...

Anlatayım. Cennet Belgeleri'ni ele alalım mesela. Bermuda merkezli Appleby International adlı hukuk firmasında çalışan bir kişi, vicdani yükünden rahatsız olsa gerek, 2017'de Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu'na onlarca vergi cennetinde kurulmuş *offshore* şirket hesaplarıyla ilgili 6,5 milyon belge sızdırdı. Gazeteciler bu belgeleri derinlemesine incelediler ve bazı rakamlar çıkardılar. Bu çalışmaya katılan konsorsiyumun üyesi olan *Le Monde* gazetesi, her yıl Avrupa devletlerinin vergi dairelerinden kaçırılan verginin 350 milyar avroya ulaştığını ortaya koydu. Bunun 30 milyarını Fransız vergi dairesinden kaçırılan vergiler oluşturuyor.

Ama iğrenç bir şey bu! Öte yanda çok daha yoksul olanlar, hatta bazen kuruşların bile hesabını yapması gerekenler, devlet parası olmadığı için kamu hizmetlerinden kesinti yapmasın diye vergilerini son kuruşuna kadar ödüyorlar...

Bravo Zohra, saptaman çok doğru ve zenginlerin kendilerini savunmak için öne sürdükleri tezi çürütüyor. Neoliberal ideolojinin fikir babalarından Adam Smith (daha sonra ondan yine bahsedeceğim), "sağlık gibi, zenginlik de bir başkasından devralınamaz" demiş. Şöyle açıklayayım: Örneğin ben sağlıklı olduğum için Cenevre Hastanesi'nde fazladan üç kişi yatmıyor. Halbuki tamamen yanlış bir düşünce bu! Sağlıkla zenginliğin kıyaslanması anlamsız! Senin de gayet iyi anlamış olduğun gibi, zenginlerin servetlerini gizleyerek vergilerini ödememeleri devletin kasalarının boşalmasına neden oluyor. 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, Avrupa'da vatandaşları kontrolsüz ve vahşi kapitalizmin zararlarından bir dereceye kadar korumaya yönelik sosyal refah devleti çeşitli ilerlemeler kaydetti...

Bir dakika, bir dakika, sosyal refah devleti dedin, nedir o?

Sosyal refah devleti, 20. yüzyılın sonlarında kapitalizmin gelişmesiyle, devletin işçilere az da olsa bir sosyal koruma (örneğin sağlık sigortası) sağlaması amacıyla birkaç ülkede çekingence ortaya çıktı. İkin-

ci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında sosyal adalet talebine bir yanıt olarak doğan bu koruma, bu yardım (yaşlılık sigortası, işsizlik sigortası, aile yardımı, sosyal yardımlar, burslar vs.) kuşkusuz sosyal ve sendikal çatışmaların, komünizmin vb. gelişmesine bir önlem olarak ortaya çıktı. Sosyal refah devleti, sosyal güvenlik ve değerli varlıkların yeniden dağıtımı gibi sistemleri hayata geçirdi; örneğin yoksulların daha az, zenginlerin daha çok ödediği kademeli vergilendirme yürürlüğe kondu. Okullar, kreşler, hastaneler, toplu taşıma araçları finanse edildi, kültürel ve sportif etkinliklere vs. ödenek sağlandı.

Demek bu gibi gelişmeler artık durdu, öyle mi?

Evet, Zohra. UNICEF, 2017'de İspanya'da 10 yaşın altındaki çocukların yüzde 11'inin yetersiz beslendiğini açıkladı. Berlin'in yoksul semtlerinde, örneğin Prenzlauer Berg'de, öğretmenler sabahları yanlarında ekmek ve süt getiriyorlar, çünkü çocukların büyük bir kısmı kahvaltı yapamadıkları için okula solgun yüzlerle ve bomboş midelerle geliyorlar. Açlıktan zayıf düşen bu çocuklar normal eğitimlerini sürdüremiyorlar. Bazı devletler kaynak yetersizliği nedeniyle kamu hizmetlerini kademeli olarak özelleştirmeye başladı. Hastaneler, ulaşım, okullar, kolejler, üniversiteler, limanlar ve havaalanları, hapishaneler, hatta polis teşkilatı bile özelleştiriliyor. Çalışanların sosyal güvenceleri dünyanın her yerinde azalıyor. Prekari-

te, yani her an bir şeylerden mahrum kalınabileceği olasılığından doğan güvencesizlik hissi ailelere yerleşiyor. Gelecek kaygısı ürkütücü boyutlara ulaşıyor. Dışlama artıyor.

Angela Merkel'i tanıyor musun?

Almanya başbakanı...

Almanya şansölyesi, yani kıtamızın en zengin ülkesi olan Almanya'nın hükümet başkanı olan Merkel çok korkunç bir ifade kullanıyor: *Sockelarbeitslosigkeit.* Diğer dillerde tam bir karşılığı olmayan bu sözcük, milyonlarca işçinin daimi işsizliğinin kapitalist düzenin temel dayanağı olacağı gibi bir anlam taşıyor. Avrupa'da hiç aylık alamayacak, normal bir aile yaşamı sürdüremeyecek ve haysiyetli bir varoluş içinde bulunamayacak olan bu daimi işsizlerin sayısı 36 milyona ulaşmış durumda. Bunların yarısından fazlasını 25 yaşın altındaki genç erkek ve kadınlar oluşturuyor.

Üstelik yalnızca Avrupa'da değil, çok zenginlerin vergi kaçırması ve devlet gelirlerinde buna bağlı şiddetli düşüş, bütün sanayileşmiş ülkelerde ciddi zararlar yaratıyor. "Bağışçılar konferansı" diye bir şey duymadın herhalde değil mi Zohra?

Gerçekten de duymadım...

Birleşmiş Milletler'in çok özel bir kurumu bu. Dünyanın bir yerinde insani bir felaket olduğunda, Dünya Gıda Programı, UNICEF ve Mülteciler Yük-

sek Komiserliği tarafından, resmi elçiler Birleşmiş Milletler'e bir toplantı için davet edilir. Birleşmiş Milletler'in New York'taki gökdeleninde veya Cenevre'deki Milletler Sarayı'nda, BM uzmanlarıyla diplomatlar uzun bir masanın etrafında karşı karşıya otururlar. Uzmanlar diplomatlara felaketin niteliği ve kapsamı, alınması düşünülen önlemler ve bu önlemlerin maliyetiyle ilgili açıklamalarda bulunur. Diplomatlar da devletlerin ödemeyi düşündüğü miktarları belirtir. Bu toplantıya "bağışçılar konferansı" deniyor.

Bu paralar insani yardım görevlilerine teslim ediliyor demek?

Nadiren. Sana bir örnek vereyim. 2017 başında aynı anda dört ülke korkunç bir felaketle karşı karşıya kaldı. Güney Sudan, Somali, Kenya'nın kuzeyi ve Yemen'de milyonlarca çocuk, kadın ve erkek ölümle burun buruna geldi.

Ne olmuştu?

Uzayan kuraklık nedeniyle tahrip olan ürünler, iç savaş, suların zehirlenmesi ve kolera salgını. Bağışçılar konferansı 2017'de Cenevre'de toplandı. Birleşmiş Milletler uzmanları eylül ayına kadar, yani altı aylık bir süre boyunca 24 milyon insanın hayatta kalabilmesi için 4 milyar dolarlık bir yardım talebinde bulundular. Sonuçta ellerine ancak 247 milyon dolar geçti...

Ama bu çok az!

Öyle tabii. Diplomatlar art arda özür dileyerek, "Kasalarımız boş... Size daha fazla yardım yapamıyoruz," dediler.

Sonra ne oldu?

Yemen'de, Güney Sudan'da, Kenya'nın kuzeyinde, Somali'nin güneyinde insanlar ölmeye devam ediyor. On binlerce insan... Senin benim gibi insanlar... Bizi mağdur olan bu insanlardan ayıran tek şey, tesadüfen farklı bir ülkede doğmuş olmamız.

VII

Zengin ülkeler yine de yoksul ülkelere halklarını beslemeleri için yardımda bulunuyorlar ama, değil mi?

Yok, Zohra. Aslında bunun tam tersi oluyor. Yoksul ülkelerin halkları, zengin ülkelerin gelişimini finanse etmek için çalışırken ölüyorlar. Güney, Kuzey'i, özellikle de egemen sınıflarını finanse ediyor. Günümüzde Kuzey'in Güney üzerindeki egemenliğini sağlayan en etkili araçlardan biri borçlandırma.

Güney'den Kuzey'e sermaye akışları, Kuzey'den Güney'e sermaye akışlarına kıyasla daha yüksek. Yoksul ülkeler yatırım, insani yardım veya kalkınma yardımı şeklinde zengin ülkelerin egemen sınıflarından aldıklarının çok daha fazlasını ödüyorlar onlara. Artık insanları köleleştirmek, onlara boyun eğdirmek için makineli tüfeklere, napalm bombalarına, tanklara gerek yok; günümüzde bunların yerini borçlandırma aldı. Örneğin Afrika'da olanlar korkunç: Afrikalıların yüzde 32,5'i sürekli olarak yetersiz besleniyor.

Neden ama? Okulda Afrika'nın çok verimli topraklara sahip olduğunu ve nüfusunun da az olduğunu öğrendik. Demek ki herkese yetecek kadar toprak var!

İşte bu durumun asıl nedeni bu ülkelerin borçlu olmaları. Bu konu bir açıklamayı hak ediyor. Devletin borçlandığı miktar olan "ülke borcu" ile devletin borcuyla özel şirketlerin borçlarının toplamı olan "genel borç" birbirinden farklı kavramlar. Gelişmekte olan ülkelerin ülke borçları toplamı 2016 yılında astronomik bir değere ulaşarak 1,5 trilyon doları geçti. Buna "yükselen güçler" olarak tanımlanan Güney Afrika, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya dahil değil üstelik.

Borç yoksul ülkelerin elini kolunu bağlıyor. Nasıl oluyor anlatayım. Afrikalı çiftçiler gübre, tohum, tarım kredisi, tarlalarını sürecek tarım aracı alma veya sulama olanaklarından yoksunlar, çünkü hükümetlerin elinde tarıma yatıracak bir kuruş para yok. Dış borç yükü altında eziliyorlar. Afrika ülkelerinin kazandığı azıcık para, mesela Senegal'in yerfıstığı veya Mali'nin pamuk ihracatından elde ettikleri gelir, borç faizi ve taksit ödemesi olarak doğruca Avrupa ve Amerika bankalarının kasalarına gidiyor. Sonuç olarak da tarıma yatırılacak para kalmıyor. Sahra Altı Afrika'da ekilebilir toprakların sadece yüzde 3'ünde sulamadan yararlanılıyor; geriye kalan topraklarda çiftçiler, üç bin yıl önce olduğu gibi, tarlaların sulanması için yağmuru beklemek zorundalar. Tarlaların sürülmesi konusunda da durum felaket. Dünyada yaklaşık 40 milyon traktör ve tarla sürmede kullanılan 300 milyon hayvan var. Tarlanın sürülmesi ko-

nusu çok önemli. Kanada'nın batısında yer alan Saskatchewan Eyaleti'nin bereketli ovalarında bir çiftçi, 200 beygir gücündeki traktörüyle 2000 hektar tarlayı tek başına sürebiliyor. Güney ülkelerinde yaşayan 2,7 milyar çiftçi ise hâlâ ellerinde tırpan ve çapalarla uğraşıp duruyor...

Bu borç nereden geliyor?

Öncelikle, demin de altını çizdiğim gibi bu borç, dünyanın vahşi düzeninin ve küreselleşmiş finansal sermaye oligarşilerinin mutlak gücünün teminatı. Sömürgeciliğin sona ermesini izleyen yıllarda, Dünya Bankası veya Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kurumlar, Batılı kapitalist modele göre sanayileşmeleri ve altyapılarını geliştirmeleri için üçüncü dünya ülkelerine büyük borçlar verdiler. Sömürgeler ortadan kalkmıştı, ama eski sömürgeci güçler bu ülkelerdeki zenginlikleri işletmeye devam etmek, buralarda pazarlar açmak istiyordu. Bazı diktatörlükler bu borçları silahlanmak, savaş açmak, kendi halklarına baskı uygulayacakları araçlar yaratmak amacıyla kullandılar.

Yoksul bir ülke sıfırı tüketip de eli kolu bağlandığında, kredi veren bankalara borcunun faizlerini ve taksitlerini ödeyemez hale gelir ve borç ödemelerinin ertelenmesini, yeniden yapılandırılmasını, hatta bir kısım borcun silinmesini talep etmek zorunda kalır. Bankalar bu durumdan yararlanırlar. Borçlu ülkenin

talebini kısmen de olsa kabul ederler, ama tabii bazı gaddar koşullar karşılığında... Bunlar, nadir kârlı kurumların, madenlerin, kitle iletişim hizmetlerinin vs. özelleştirilmesi ve dışa (haliyle yalnızca alacaklılara) satışı; borçlu ülkede faaliyet gösteren kıtalararası şirketlere tanınan aşırı vergi ayrıcalıkları; ülkenin ordusuna zorunlu silah alımı gibi koşullardır.

Anladığım kadarıyla, borçlu ülkenin faaliyetlerini normal bir şekilde sürdürebilmek için parası kalmıyor ve bağımsızlığını kaybediyor, öyle mi?

Tam olarak öyle, Zohra. Borçlu ülke borcunu ödeyememe tehdidi altına girdiğinde, devlet bütçesinde kısıtlamaya gitmek zorunda kalır. Bunun cezasını kim çeker dersin? Toplumun tamamı ve öncelikle de en mazlumlar tabii ki. Brezilyalı toprak ağası, Endonezyalı general, devlet okullarının kapanmasından etkilenmez. Onların çocukları zaten Fransa, İsviçre veya ABD'deki kolejlerde okurlar. Devlet hastanelerinin kapatılması dersen, o da umurlarında olmaz, çünkü tüm aileleri tedavi olmak için Cenevre Üniversitesi Hastanesi'ne, Neuilly Amerikan Hastanesi'ne veya Londra ya da Miami'deki kliniklere giderler.

Borcun yükü öncelikle yoksulların sırtındadır.

Peki, bu borç nasıl giderek artıyor?

Günümüzde borçlanmanın temel nedeni ticaret eşitsizliğinde yatıyor. Borçlu ülkeler genellikle hammadde, özellikle de pamuk, kahve, şeker kamışı, yer-

fıstığı, kakao gibi tarımsal hammadde üreten ülkeler. İhtiyaç duydukları endüstriyel ürünlerin (makineler, kamyonlar, ilaçlar, çimento...) çoğunu ithal etmek zorundalar. Dünya pazarında sanayi ürünlerinin fiyatları son yirmi yılda altı kattan fazla artarken, tarımsal hammadde fiyatları giderek düştü. Kahve ve şeker kamışı gibi bazı ürünlerin fiyatları dibe vurdu. Bu yüzden, borçlu ülkeler iflastan kaçınmak için yeni krediler almak zorunda kalıyorlar.

Borçlanmanın diğer bir nedeni, üçüncü dünya ülkelerinde devlet hazinesinin yağmalanması. Giderek artan yolsuzluklar, İsviçre, Amerika, Fransa vs. kökenli özel bankaların aktif işbirliğiyle organize edilen rüşvet çarkları yıkıma yol açıyor. Bugünkü adı Demokratik Kongo Cumhuriyeti olan eski Zaire'nin ölen diktatörü Mareşal Joseph Desiré Mobutu'nun ailesinin servetinin 4 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor. Yağmalanmış bu para Batılı bankalardaki hesaplarda. Mobutu öldüğünde, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin dış borcu 13 milyar dolara yükselmişti.

İşin bir başka yönü de, kıtalararası tarım, hizmet, sanayi veya ticaret şirketleri ve uluslararası bankalarla ilgili. Bu kurumlar bugün güney yarıküre ülkelerinin temel ekonomik sektörlerini kontrol ediyorlar. Çoğu zaman bu ülkelerde haksız kârlar elde ediyorlar. Ancak her yıl kârlarının çok büyük bir kısmını döviz olarak Avrupa, Kuzey Amerika, Çin veya Ja-

ponya'daki ana merkezlerine gönderiyorlar. Kârın yalnızca çok küçük bir kısmı kazanılan ülkeye yerel para birimi üzerinden geri dönüyor.

Ama dede, son yıllarda kredi faiz oranlarında önemli bir düşüş olmadı mı? Bu, borç yükünü azaltmaz mı?

Aslında hayır. Yoksul ülkeler aldıkları krediler için çok yüksek faiz oranları ödemek zorunda kalıyorlar. Küresel finans uzmanlarının gözünde, üçüncü dünya ülkelerinin devletleri ve şirketleri yüksek riskli borçlulardır. Kapitalist mantık uyarınca, büyük Batılı bankalar Güneyli borçlulara Kuzeylilerle kıyaslanamayacak derecede yüksek kredi faiz oranları uygularlar. Bu çok yüksek faizler de Güney ülkelerinde sermayenin tükenmesine katkıda bulunuyor.

Öyleyse yoksul ülkelerin bu kısır döngüden çıkmaları olanaksız gibi bir şey.

Evet. Peru Cumhuriyeti Başkanı Alan García örneğine bakalım. Ülkenin çökmüş mali durumunun IMF ve yabancı özel bankalara olan toplam dış borç ödemelerinin tamamını karşılayamayacağını gören García, bu borcun toplamının yalnızca yüzde 30'unu ödeme kararı aldı.

Harika!

Sonuç düşünüldüğü gibi olmadı ama. Hamburg limanına yanaşan balık unu yüklü Peru bandıralı ilk

gemiye, Alman bankacılar konsorsiyumunun talebi üzerine Almanya mahkemeleri tarafından haciz kondu. O dönemde Peru Cumhuriyeti nitelikli bir hava filosuna sahipti. Peru'nun dış borcunun faiz ve taksit ödemelerini tek taraflı olarak azaltma kararı aldığını ilan etmesini takip eden günlerde, New York'a, Madrid'e veya Londra'ya inen uçaklar farklı alacaklıların talebi üzerine haczedildi.

Tamamen kendi kendine yeter hale gelip de her türlü uluslararası ticaretten elini eteğini çekmediği sürece, borcu olan hiçbir üçüncü dünya ülkesi bu kıskaçtan kurtulamaz.

Ama kapitalistler insanlara, özellikle de çocuklara çektirdikleri bunca acıyı nasıl olup da haklı gösterebiliyorlar?

İleri sürülen gerekçe basit ve birçok insanın gözünde, özellikle de Batılı ülkelerde, oldukça inandırıcı. Bankacılar, yoksul halkların borçlarını ödememeleri durumunda tüm dünya bankacılık sisteminin çökeceğini ve herkesin uçuruma sürükleneceğini söylüyorlar.

Doğru mu bu peki?

Külliyen yanlış! Sen doğmadan önce uzun yıllar Federal Meclis'e bağlı Ulusal Konsey'de Cenevre milletvekilliği ve Dış İşleri Komisyonu üyeliği görevlerinde bulundum. Bankacılık oligarşisinin sadık kullarından biri olan maliye bakanlarımızdan birinden,

"Borçlara her kim dokunacak olursa, dünya ekonomisini tehlikeye atar!" nakaratını kaç kez duyduğumu bir bilsen!

Borç yükü altında ezilen bir ülke ne zaman iflas batağına düşüp de borcunu artık ödeyemez hale gelse veya ödemeyi reddetse, *Wall Street Journal* ve *Financial Times* gazeteleri kıyamet ilan eder.

2007-2008'de neredeyse tüm finans merkezlerini sarsan şiddetli borsa krizi yüz milyarlarca dolarlık zarara yol açtı. İki yıl içinde borsada listelenen bazı menkul kıymetler yüzde 65 değer kaybetti. 1971 yılında kurulan ilk elektronik borsa olan ve yeni kurulan teknoloji şirketlerinin çoğunun yer aldığı NASDAQ'da listelenen bazı yüksek teknoloji hisse senetlerinde düşüş yüzde 80'lere vardı. Bu dönemde borsada buharlaşan menkul kıymetlerin toplamı, 122 üçüncü dünya ülkesinin dış borçlarının toplam değerinden 70 kat daha fazlaydı.

Ancak sonuçta oldukça kısa bir sürede finansal piyasalar düzeldi. Küresel bankacılık sistemi krizi sindirdi.

Peki, bugün ne durumdayız?

Boğazların sıkılması devam ediyor. En yoksul ülkelerin borçlandırılma düzeyi tarihteki en yüksek noktasına ulaşmış durumda. Birçok toplum vahşi kapitalistler tarafından bilerek ekonomik az gelişmişlik düzeyinde tutuluyor! İki yüz yıl önce köleci beyazları

kovmuş olan takdire şayan Haiti halkı örneğine bakalım. Bu halk, Fransız Devrimi'nin coşkusuyla 1791 ayaklanmasını gerçekleştirmiş ve köleleri özgürlüklerine kavuşturmuştu. Haitililer, 1802'de Napolyon Bonapart'ın köleciliği geri getirmek için gönderdiği ağır silahlarla donatılmış askeri birliği yok ettiler. 1814'te, otoritesini kabul ettirmek üzere XVIII. Louis tarafından Haiti'ye gönderilen müzakereci Franco de Medina'nın başını kestiler. Bu gelişmeler üzerine Fransa stratejisini değiştirerek Haiti'ye finansal, ekonomik, diplomatik ambargo ve en önemlisi deniz ablukası uygulamaya karar verdi. İngiltere ve Avrupa'nın diğer güçleri de ablukaya destek verdiler. Haiti Başkanı Jean-Pierre Boyer, ülkesinin tamamen yıkılmasını engellemek için, Fransa'yla bir anlaşma imzalayarak Haiti'nin eski köle sahiplerine tazminat vermesini kabul etti. Boyer 150 milyon altın frank ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştı! Bu astronomik miktar 1883 yılına kadar, yıllık taksitler halinde parça parça ödendi.

Bu süre boyunca Haitililer duruma isyan etmediler mi?

Zohra, dur da bitireyim... Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, ilk Dünya Irkçılıkla Mücadele Konferansı'nı 8 Ağustos-2 Eylül 2001 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Durban kentinde düzenledi. Haiti delegasyonunun başında dönemin devlet

başkanı, eski bir Salezyen[12] rahibi olan, siyah, ufak tefek Jean-Bertrand Aristide vardı. Aristide, Durban'da Latin Amerika, Asya ve Afrika temsilcilerinin ayakta alkışladığı vurucu bir konuşma yaparak Fransa'dan 150 milyon altın frankla birlikte bu tutarın 1814'ten beri biriken faizlerini geri ödemesini talep etti. Fransız heyeti tabii ki bunu reddetti. Jean-Bertrand Aristide 2004'te bir darbeyle devrildi. Birçok Haitili bu darbenin Fransız gizli servisleri tarafından düzenlendiğine inanıyor.

XVIII. Louis'nin deniz ablukasıyla tehdit etmesi ne kadar kötü...

Ne yazık ki kozmokratların utanmazlığı o günden bugüne pek de değişmedi Zohra. Günümüz kapitalistlerinin kibri, iki yüz yıl öncesinin Parisli maliyecilerininkinden farksız. Akbaba fonlarının faaliyetleri bunu ortaya koyuyor.

Akbaba fonları derken tam olarak neyi kastediyorsun? Biliyorum, hatırlamam gerekirdi, geçen yıl her görüştüğümüzde haftalarca bu konulardan bahsetmiştin bize...

Çoğu Güney ülkesinin dış borç yükü altında ezildiğini söylemiştim, Zohra. Belirli aralıklarla bunlardan bazıları borçlarını karşılayamayacak duruma düşerek, kredileri aldıkları büyük bankalara borçla-

12 Salezyenler: 1859'da İtalyan Aziz Giovanni Don Bosco tarafından kurulan tarikattır. *-ed.*

rının faizlerini ve taksitlerini ödeyemeyecekleri bir noktaya geliyorlar. İşte o zaman, batmakta olan ülke, "Artık para ödeyemiyorum, gelin borcumu azaltmak için masaya oturalım," diyor. Bazen bankalar bunu kabul ediyorlar. "Borcun yüzde 30'unu veya yüzde 40'ını almamız, hiçbir şey alamamamızdan iyidir," diye düşünüyorlar. Bunun üzerine borçlu ülke, başlangıçtaki miktarın yüzde 60-70 azına karşılık gelecek tutarda, tahvil adı verilen yeni menkul kıymetler yapılandırır. Fakat eski borç senetleri de dolaşımda kalmaya devam eder. Bahamalar, Curacao, Jersey gibi vergi cennetlerinde bulunan yatırım fonları bu eski senetleri çok düşük fiyattan satın alır, sonra da New York, Londra veya başka bir yerdeki mahkemelere başvurarak başlangıçtaki borcun tamamının ödenmesini isterler. İşte bu fonlara "akbaba fonu" deniyor, çünkü biliyorsun akbabalar da can çekişen veya ölmüş hayvanlarla beslenirler. Ve bu akbabalar genellikle mahkemeleri kazanırlar!

Aman Tanrım! Ne kadar karışık işler bunlar dede!

Sana birkaç örnek daha vereyim. Zambiya 1979'da Romanya'dan 30 milyon dolarlık zirai ekipman ithal etti. Ancak 1984'te ülke temerrüde düştü, yani borcunu ödeyemez hale geldi. Virgin Adaları'daki bir şirket, Romanya'nın alacağını 3 milyon dolara satın aldı ve Londra mahkemesine başvurarak, 30 mil-

yonluk ödemeyi tahsil etmek için şikâyette bulundu. Davayı kazandıktan sonra Zambiya bakır ihracatına, Londra'da Zambiya hükümetine ait bazı binalara, Güney Afrika'ya giren Zambiya kamyonlarına ve benzeri şeylere el koydu. Sonunda Lusaka hükümeti pes ederek bu akbaba fonuna 15,5 milyon dolar vermeyi taahhüt etti.

2016'da, 26 akbaba fonu tarafından 32 borçlu ülkeye yönelik 48 farklı mahkemede 227 işlem başlatıldı. 2005-2015 yılları arasında bu canavarların kazanma oranları yüzde 77'ye ulaştı. Bu dönemde elde ettikleri kâr ise yüzde 33 ile yüzde 1600 arasında değişiyor.

Bu tamamen utanmazlık! Yoksul halklar bu akbaba fonlarına karşı tamamen savunmasızlar yani, öyle mi? Kanunlar değiştirilip bu alçakça uygulamalar yasaklanamaz mı? Yeni bir yasal standart oluşturulamaz mı?

Yoksul halklar gerçekten savunmasızlar. Akbaba fonlarının ölümlere yol açtığı bile oluyor. Güneydoğu Afrika'da küçük bir tarım ülkesi olan Malavi örneğine bakalım. Burada halkın temel besin kaynağı mısır ve ülkede sık sık kıtlık yaşanıyor. Benzer durumdaki diğer hükümetler gibi, Malavi hükümeti de mısır depoluyor. Depolanmış mısır Ulusal Gıda Koruma Ajansı'nın denetiminde. 2000 yılında, stokta 40.000 ton mısır bulunuyordu. 2002 yılında korkunç bir kuraklık ürünlerin çoğunu tahrip etti. 11 mil-

yonluk nüfusun 7 milyonu aç kaldı. Ama hükümetin onlara yardım edecek mısır rezervi kalmamıştı! Depolar boştu, çünkü birkaç ay önce bir İngiliz mahkemesi, akbaba fonlarından birine olan borcu döviz şeklinde ödemesi için Ulusal Gıda Koruma Ajansı'nı 40.000 ton mısırı satmaya mahkûm etmişti. Bu yüzden Malavi'de on binlerce kadın, çocuk ve erkek açlıktan öldü.

Borçların azaltılması için anlaşma yapan bankacılar akbaba fonlarını protesto etmiyorlar mı peki dede?

Çok daha kötüsü! Bu işe ses çıkarmadıkları yetmiyormuş gibi, pek çoğu ikili oynuyor. Akbaba fonlarının kâr marjları çok yüksek olduğundan büyük bankaların çoğu bu fonlara ortak...

Ama nasıl olur?

Pek kolay oluyor. Kredi veren büyük bankanın müdürleri ve müdireleri, batmakta olan ülkenin maliye bakanıyla borcun azaltılması için karşılıklı müzakere masasına oturuyorlar. Sonra kalkıp ülkelerine dönüyor, New York, Paris, Londra, Frankfurt veya Zürih'teki klimalı bürolarında akbaba fonlarına uygunsuz banka kredileri veriyorlar.

Ve kimse de bu ikili oyunu kınamıyor, öyle mi?

Geçen yıl Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nde, Afrika ülkelerinin de desteklediği Latin

Amerika ülkeleri grubu, akbaba fonlarını yasaklamak için yeni bir uluslararası hukuk standardı önerdi. Fakat Fransa, Almanya, Amerika gibi bu akbabaların bariz etkisi altında bulunan çoğu Batılı hükümet teklifi sabote etti. Akbabalar hiçbir ceza almadan yolsuzluklarını sürdürüyorlar anlayacağın.

VIII

Neden kimse kapitalistlerin suçlarını protesto etmiyor peki? Dünyanın her yerinde birçok iyi insan var. Neden bütün bu adaletsizliklerin karşısında susup oturuyorlar?

Bunun çok sayıda ve karmaşık nedeni var. Öncelikle, ben Batı'da kimsenin dünyayı olduğu gibi görmeye cesaret edemediğini düşünüyorum. Terre des Hommes (İnsanların Dünyası) adlı organizasyonun kurucusu, 2000 yılında kaybettiğimiz dostum Edmond Kaiser, yaşamını adadığı, üçüncü dünyanın acı çeken çocukları için şöyle demişti: "Bir tencere gibi kaynayan şu dünyanın kapağını açsak, duyulan feryatlar yeri göğü ağlatırdı. Çünkü çocukların çektiği sıkıntıların korkunç boyutunu da, onları ezip öğüten gücün ağırlığını da, ne yer ne gök ne de içimizden biri tam olarak ölçebilmiş değil." Birleşmiş Milletler Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak çalışmaya başladığımda, raporlarımın ekine, beslenme yetersizliğine bağlı hastalıklara yakalanan çocukların, özellikle de noma hastalığı kurbanı çocukların şekli bozulmuş yüzlerinin fotoğraflarını ekliyordum.

Evet, hatırlıyorum. Bana da göstermiştin. Noma hastalığı çocukların yüzünü tanınmayacak hale getiriyor. Korkunç!

Enfeksiyon önce çocukların diş etlerini tutuyor, sonra doku ölümü yavaş yavaş tüm yumuşak dokuları yok ediyor. Dudaklar, yanaklar yok oluyor ve kocaman delikler açılıyor. Göz çukurunu oluşturan kemik eridiğinde gözler düşüyor. Çene kilitlenince, çocuk ağzını açamaz hale geliyor.

İnsan Hakları Konseyi Genel Sekreteri Éric Tistounet, görevimin başından itibaren bana sağduyulu ve ihtiyatlı tavsiyeleriyle dostluk göstermiştir. Bir akşam, bütün önerilerimin birer birer reddedildiği ümit kırıcı bir toplantının ardından bana şöyle dedi: "Artık raporlarınıza bu şok edici fotoğrafları eklemekten vazgeçin... Temsilcilerde olumsuz etkiye neden oluyor. Bu sakatlanmış çocukların yüzlerini görmeye dayanamadıkları için raporlarınızı okumadan bir kenara kaldırıyorlar." O akşamdan sonra bir daha fotoğraf eklemedim raporlarıma. Sürekli olarak beslenme yetersizliğinin neden olduğu felaketleri ve acıları çok fazla ayrıntıyla açıklamaktan da vazgeçtim.

Ama gazeteler var, televizyon var...

Neredeyse tüm gazetecilerde kasıtlı veya bilinçaltı bir otosansür var. Bunun yanı sıra, prensipte basın özgürlüğünün bulunduğu demokratik Batılı ülkelerde, aslında medya bir avuç milyarderin denetimi altında. Fransa'da günlük, haftalık ve aylık yayın organlarının yüzde 80'inden fazlası beş milyarderin elinde. Böylelikle, dünyadaki vahşi düzenin kurban-

larıyla ilgili çarpıcı gerçeklerin hiçbiri ortak bilince ulaşmıyor.

Aa, emin misin bundan? Elinde örnek var mı?

Sayısız örnek var. 11 Eylül 2001'de olanlara bak. Aklını kaybetmiş İslamcı teröristler, yolcuyla dolu iki uçakla New York'taki iki gökdelene, bir üçüncüsüyle Washington'daki Pentagon'a, bir dördüncüsüyle Pennsylvania'ya saldırı düzenlediler. Tahrip olan uçaklarda ve binalarda 67 farklı milletten 2973 kişi, kadınlar, erkekler ve çocuklar yanarak öldü. Bu korkunç olay dünyanın altını üstüne getirdi. Üzerinden on altı yıl geçmiş olmasına rağmen bu felaket hâlâ kolektif hafızada capcanlı duruyor. Oysa yine o 11 Eylül 2001 günü, güney yarıkürede 10 yaşın altında 35.000'den fazla çocuk açlık veya açlığa bağlı hastalıklar nedeniyle öldü, ama bundan kimse bahsetmedi.

Kapitalistler vicdan azabı çekmiyorlar mı?

Kendilerini sorumlu hissetmiyorlar ki. Onlar dünyayı "piyasanın görünmez elinin" yönettiğini ve bu "görünmez elin", yerçekimi veya gezegenlerin yörüngelerinde dönmesi gibi değişmez "doğa" kurallarına uyduğunu söyleyip dururlar. Yaptıklarına gerekçe oluşturan, bütün bunları meşrulaştıran, tutarlı, agresif, karmaşık ve çok etkili bir kuramları da var. Buna "neoliberalizm" deniyor.

Bu tam olarak nedir?

Birleşmiş Milletler Özel Raportörü olarak görev yaptığım süre içinde tanıştığım bankacıların en zeki ve en kültürlülerinden biri, daha sonra Dünya Bankası'nın başkanı olan Avustralyalı milyarder James Wolfensohn'du. Nazik ve güler yüzlüydü. Wolfensohn'un, katıldığım bütün Dünya Bankası seminerlerinde insanlık tarihinin nihai geleceği olarak görüp ortaya koyduğu bir inancı vardı: devletsiz bir dünya yönetimi. Bunun anlamı şuydu: "Dünya piyasasının bütün engellerden sıyrılıp kendi kendini düzenleyeceğine inanmalıyız." Veya şöyle de denebilir: "Ekonomik alanda her türlü kamu denetimini tasfiye edelim."

Wolfensohn ve kapitalistler için öncelikle şu açıktır: Sermaye, tam bir hareket özgürlüğüne sahip olduğunda, yani hiçbir devlet ona kurallı bir kontrol uygulamayıp dolaşımını sınırlandırmadığında, en yüksek kârı elde edeceği yere akar. Dolayısıyla özel sermayenin hareket özgürlüğü ile verimlilikteki hızlı artış yakından ilişkilidir.

Ne yazık ki çok erken kaybettiğimiz dostum Pierre Bourdieu, olanları gerçek bir çılgınlık olarak görüp, "Obskürantizm (bilmesinlercilik)[13] geri döndü, ama

13 Bilgiyi tekelinde tutmak isteyen egemen sınıfların, toplumun geri kalanının bilgiye erişimini kasıtlı olarak zorlaştırması/engellemesi. *–çev.*

bu kez akılcı olduğunu iddia edenlerle işimiz var,"[14] yorumunu yapmıştı. Okkalı yalanlar savurmakta tereddüt etmediklerini de ekleyebiliriz tabii.

Ne gibi yalanlar, açıklar mısın?

Sovyetler Birliği'nin Ağustos 1991'de dağılmasının ardından, finansal kapitalizm dünyayı bir orman yangını gibi ele geçirdi. Egemen ideoloji olarak neoliberalizmi dayattı. Yazar Guy Debord bunu eksiksiz bir şekilde tanımlıyor: "Tarihte ilk kez, yapılanlarla bunlar hakkında söylenenlerin hâkimi aynı kişiler [kapitalistler]." 1991'den bu yana liberalleşme muazzam bir ilerleme kaydetti. 1992-2002 arasında, yani sadece on yıl içinde, gayrisafi dünya hasılasının iki katına, dünya ticaret hacminin üç katına çıktığını söylemiştim. Fakat yine aynı dönemde, birçok Güney ülkesinde sefalet inanılmaz bir şekilde arttı. Dünya pazarının hızlı bir şekilde liberalizasyonu yoksulluğu ortadan kaldırmadı. Bu, neredeyse tamamen egemen kapitalist oligarşilerin yararına oldu. Bu yeni obskürantizmin ürünü olan ikiyüzlülük korkunç bir şey. Beni takip ediyor musun?

Evet, elimden geldiğince.

Neoliberal ideolojinin gerektirdiği "ticarette tam serbestlik"ten bahsedelim biraz. Aslında bu ticaret

14 Lison Méric'in "Fin de siècle" (Yüzyılın Sonu) adlı radyo programında 31 Ocak 1999 tarihinde Isabelle Rüf tarafından yapılan röportaj.

serbestliği, Mike Tyson ile yetersiz beslenmiş, hasta, zayıf, genç bir Bangladeşli işsiz arasındaki boks maçına benziyor. Kapitalist şöyle der: "Maç eşit şartlarda yapılıyor, koşullar her iki boksör için de aynı. İyi olan kazansın!" Görünüşte kozmokratların dediği doğrudur: Tyson ile Bangladeşli arasındaki maçın koşulları aynıdır. Aynı ring, aynı maç süresi, aynı boks eldivenleri, aynı kurallar, aynı hakem... Oysa sonuç açıkça öngörülebilir: Bangladeşli hurdahaş olacaktır.

Örneğin neoliberalizmin dayattığı "yerli ve yabancı yatırımcılara eşit muamele" ilkesini ele alalım. Fildişi Sahili dünyanın en büyük kakao üreticisidir, biliyorsun. Ancak eğer Nestlé veya başka bir sanayi grubu (tröst), yerli bir sanayicinin yanında kakao çekirdeği işleme tesisi açarsa, Nestlé'nin veya diğer şirketin yerli şirketi kısa sürede iflasa sürükleyeceği açıktır.

Nasıl?

Yine aynı örnek üzerinden gidecek olursak, dünyanın bir numaralı gıda sanayii tröstü ve 27. en güçlü şirketi olan Nestlé, neredeyse sınırsız finansal olanaklara sahiptir. Eğer isterse, Afrikalı kakao çekirdeği üreticisine yerli yatırımcının ödeyebileceğinden çok daha yüksek bir alım bedeli ödeyerek yerli şirketi batırabilir. Sonunda Fildişili şirket kapıya kilit vurmak zorunda kalır. Artık zaferi kazanıp tekel haline gelen tröst, hiçbir rekabetle karşı karşıya kalmadan,

yerel üreticiye vereceği alım bedelini istediği kadar düşürebilir. Kozmokratların dünyanın dört bir yanında dayattıkları neoliberalizmin yatırımcılara eşit muamele ilkesi, sanayileşmeye, dolayısıyla da en fakir ülkelerin sefaletten kurtulmasına işte böyle engel olur.

Bence burada yanıltıcı olan, insanların liberalizmin daha fazla özgürlük anlamına geldiğine inandırılmaları. Herkes özgürlüğü sever!

Evet Zohra, kapitalizm savunucularının yaydıkları bir başka aldatmaca da serbest ticaretle siyasal özgürlüğün aynı anlama geldiğidir. Avrupa Birliği Komisyonu'nun ticaretten sorumlu eski üyesi ve Dünya Ticaret Örgütü Genel Direktörü Pascal Lamy neoliberalizme yürekten inanıyor. Bugün liberal sağın en yetenekli, en etkili entelektüellerinden biri olmasına rağmen, tuhaf bir şekilde bazı sol siyasal çevrelere oldukça yakın olan Lamy, "Ben daha açık ticaret politikasına sahip ülkelerin kesinlikle daha az baskıcı hale geldiğine inanıyorum," diyor.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping serbest ticaretin ateşli bir savunucusu. Oysa ülkesi dünyanın en baskıcı ülkelerinden biri. Hatta idam cezasında dünya rekoru Çin'e ait. Tek parti tarafından yönetiliyor, sınırsız güce sahip bir gizli polis teşkilatı var, grev kanunlar nezdinde suç olarak kabul ediliyor.

Ben yine de bütün kapitalistlerin canavar olmadığını düşünüyorum, bence başarılı olan, işçilerine iş imkânı sağlayan, yararlı şeyler üreten bazı kapitalistler herkesin iyiliği için çalıştıklarını düşünüyorlar...

Doğru Zohra. Vicdanlarını rahatlatmak için "altın yağmur" dedikleri gizli bir silahları bile var.

Pööf... Bu ne, mitoloji mi? Dünyaya bolluk getiren Zeus gibi bir şey mi?

Şaka değil. Bu sözcük 18. yüzyılda, biri Londra'da borsacı, diğeri İskoçya'da gümrük müdürü olarak yeni zenginleşmiş iki ilginç şahsiyet, David Ricardo ve Adam Smith tarafından uydurulmuş. Şöyle bir teorileri var: Ekmek üretimi artıp da belirli bir düzeye ulaştığında, yoksullara dağıtımı neredeyse otomatik olarak gerçekleşir. Zenginler, ne kadar çok harcayıp savurganlık yaparlarsa yapsınlar, gereksinimlerinin çok üzerinde olan bir servetten somut olarak yararlanamazlar ve yeniden dağıtıma kendiliklerinden yönelirler. Dolayısıyla belirli bir zenginlik düzeyinin üzerine ulaşan kapitalistler biriktirmeyi bırakıp dağıtmaya başlarlar. Artık –kelimenin tam manasıyla– parasıyla ne yapacağını bilemeyen milyarder, şoförünün maaşını artırır.

E, doğru tabii. Çok zengin bir kişi aynı anda üç Rolls-Royce'a binemez, aynı anda beş lüks villada oturamaz, bir yemekte 5 kilo havyar yiyemez!

İşte Ricardo ile Smith de tam olarak böyle düşünüyorlardı ve yazdıkları da buydu. Birikimin nesnel bir sınırı olduğuna inanıyorlardı. Zengin kişi malvarlığının tamamının tadını çıkaramaz hale gelince, etrafındaki insanlara, hatta en yoksullara bile kullanamadığı fazlalığı dağıtmaya yönelecekti. Böylece garibanlar, aşağılananlar, açlar da bir gün bir "altın yağmuru"ndan nasiplerini alacaklardı.

Ricardo ile Smith'in hatası ortada. Teorilerinin temeli malın kullanım değerine dayanıyor. Oysa kozmokratlarda mal mülk biriktirmenin tek bir motivasyonu vardır: Açgözlülük; tahakküm arzusu; komşusundan, rakibinden hep daha fazla servet biriktirme isteği... Bu sınırsız kazanç çılgınlığının içinde malın kullanım değeri hiçbir rol oynamaz.

Ricardo ile Smith yanıldılar mı yani?

Evet, hem de çok yanıldılar!

Bütün bu hatalar ortadayken kim hâlâ neoliberal teoriye inanabiliyor peki?

Birçok insan, ne yazık ki! Kapitalistlerin en büyük zaferi, ekonominin artık insan iradesine değil, şu ünlü doğa kanununa uyduğuna inanmamızı sağlamalarıdır. Piyasa güçleri tamamen özerk ve denetim dışı olacak, insanlara yalnızca onlara uymak kalacaktır.

2000 yılında Berlin'de bir günü hatırlıyorum. Sosyalist Enternasyonal'de yönetim kurulu üyesiydim.

Hitler iktidarı sırasında 1933'te çıkan yangından ve savaşın son yıllarındaki bombardımanlardan kurtulabilmiş Alman parlamentosu Reichstag'ın görkemli salonlarından birinde toplanmıştık. Almanya'nın sanayi merkezi olan Ruhr bölgesinin birçok kentinde, Düsseldorf'ta, Bochum'da, Dortmund'ta, Essen'de yüz binlerce işçi, memur, mühendis ve yöneticiden oluşan geniş bir kalabalık, fabrikalarının yerinin değiştirilmesine karşı sokaklara dökülmüştü.

Bu yer değiştirmelerin nedeni neydi peki? Ren kapitalistlerinin çoğu kâr marjlarının düşük olmasından şikâyetçiydiler. Aslında zaten gayet kârlı olan şirketlerini başka ülkelere, örneğin Romanya'ya, Slovakya'ya, Macaristan'a, kimileri de Tayvan'a ve Çin'in "özel üretim bölgelerine" taşımaya karar vermişlerdi. Ücretlerin Almanya'ya kıyasla çok daha düşük olduğu bu ülkelerde kârı ikiye hatta üçe katlayacaklarından emindiler.

Avrupa'nın en büyük sendikası olan güçlü IG Metall sendikası, aylarca gruplarını seferber ederek hükümeti olaya müdahale etmeye ve kârlı şirketlerin ülke dışına çıkmasını yasaklamaya davet etti. Alman kapitalistlerinin bu stratejisi demir çelik, makine üretimi gibi alanları içeren ağır sanayide işsizliğin artmasıyla eşdeğerdi aslında.

Sosyalist Enternasyonal'e eski Almanya Şansölyesi Gerhard Schröder başkanlık ediyordu. Sıkıcı bürokratların aksine enerjik, neşeli ve açıksözlü olan

Schröder, göstericilerin öfke ve kaygılarını gayet iyi anladığını, ama yapılacak bir şey olmadığını anlattı bize. Oysa Sosyal Demokrat Parti bünyesinde başında olduğu koalisyon parlamentoda çoğunluğa sahipti ve Ruhr ağır sanayiinin ülke dışına taşınmasını yasaklayan kanunları kolayca kabul ettirebilir, böylece kapitalistlerin kârı artırma stratejisini engelleyerek yüz binlerce insanı işsiz kalmaktan kurtarabilirdi.

Belli ki sorun hükümet ile kapitalistler arasındaki güç dengesi değil, Schröder'in neoliberal obskürantizme isteyerek bağlı kalmasıydı. Bize tam olarak dediği şuydu: "Piyasa güçlerine karşı kimse bir şey yapamaz. Ruhr'lu sanayiciler dünya pazarının yasalarına uyuyorlar. Ben kendi adıma bu kararları esefle karşılıyorum. Ama piyasaya karşı çıkmak tehlikeli bir çılgınlık olur."

Sempatik Schröder ikili mi oynuyordu? O dönemde sosyalist cephenin eleştirdiği gibi, Alman ve Rus oligarklarla gizliden işbirliği mi yapmıştı? Sanmıyorum. Reichstag salonunun yaldızlı tavan süslemeleri altında bu konuda bir şey yapılamayacağını açıklarken samimiyetine inanmıştım. İşte o zaman Pierre Bourdieu'nün ünlü sözü geldi aklıma: "Neoliberalizm bir fetih silahıdır. Öylesine güçlü bir ekonomik kadercilik ortaya koyar ki karşısındaki bütün direnişler manasız gibi görünür. Neoliberalizm AIDS'e benzer. O da kurbanlarının bağışıklık sistemini yok eder."[15]

15 "Politik ist entpolitisiert", Söyleşi, *Der Spiegel*, no 29, 2001.

Yani kurbanını kendi çaresizliğine ikna ettikten sonra felç eder.

Ruhr'un en büyük ve aynı zamanda en kârlı şirketleri fabrikalarını yurt dışına taşıdılar. Gerhard Schröder'in şansölyelik görevi 2004'te sonlandırıldı.

Schröder çok beceriksizmiş!

Hiç de değil! Berlin'deki tavrıyla, Avrupa sol ve sağ hükümetlerinin tutumlarının olağanlığını doğrulamış oldu. Vicdani bir yabancılaşma söz konusuydu yalnızca.

"Yabancılaşma" ne demek? Öylece eli kolu bağlı durmak için bir mazeret mi bu?

Yabancılaşma çok gizemli bir süreçtir. İnsanların bile isteye bizzat kendi çıkarlarına karşı hareket etmelerine neden olur. Yabancılaşmanın nasıl işlediğini anlaman bence çok önemli, çünkü kapitalistlerin zihinlere hükmetmelerini sağlayan temel silahtır bu. Hepimizi tehdit eden bir silah. Sen dahil...

Kozmokratlar tahakkümleri altında bulunanları kamu yararını, yani toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarlarını koruduklarına inandırırlar. "Yabancılaşma"nın işlevi, bireyin tekil kimliğini yok etmek, onu özgür iradesinden, özgürce düşünebilme ve direnme yeteneğinden yoksun bırakmaktır. Bu, bireyi ticari işlevine indirgemek anlamına gelir.

Bu gizemli süreç üzerine çok kafa yordum. Türk şair Nâzım Hikmet, "Zincirleri ense kökümüze tak-

tılar[16]" demiş. Yabancılaşma, sermayenin kanununa gönüllü olarak boyun eğmektir. Amacına ulaştığında, kozmokratların tahakküm altındakilerin eleştirel zekâsı üzerindeki muazzam zaferi çıkar ortaya.

O zaman babamda, annemde, sende, bende, hepimizde yabancılaşma mı var?

Yok canım! İnsanların bir kısmı, oranını tam olarak bilemiyorum, neoliberal obskürantizme direnirler. Bizim aile de bu direnenler arasında bence.

Ama ne yazık ki yabancılaşma çoğu insanda yıkıma neden oluyor.

Nasıl?

Kendi ülkene bak mesela. İsviçre'de "doğrudan demokrasi" olduğu söyleniyor. 100.000 vatandaş bir araya gelip anayasanın herhangi bir maddesini değiştirmek veya kaldırmak için halk oylaması yapılmasını talep edebilir.

Ah evet, pazar oylamaları! Cenevre'de sürekli oylama yapılıyor! İki üç ayda bir, çok çeşitli konularda...

Evet işte Zohra, bu pazar oylamaları çoğunlukla feci sonuçlar doğuruyor. İsviçre, dünyanın en vahşi,

16 "Les ennemis" (Düşmanlar), *Anthologie poétique* (Şiir Antolojisi), çev. Hasan Güreh, Paris, Les Éditeurs français réunis, 1964. (Yazarın kaynak gösterdiği Fransızca çevirideki "Düşmanlar" şiiri, Piraye İçin Yazılmış Saat 21-22 Şiirleri arasındaki 6 Aralık 1945 tarihli "Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim" diye başlayan şiirdir. Fransızca baskıda yer alan bu dize aynı şiirin Türkçe baskılarında bulunamamıştır. *-ed.)*

en kurnaz kapitalist oligarşilerinden birinin egemenliği altında. Nüfusun yüzde 2'si toplam malvarlığının yüzde 96'sına sahiptir. Her halk oylaması öncesinde, oligarklar insanları isteklerine uygun şekilde oy kullanmaya teşvik etmek için on milyonlarca İsviçre frangı harcarlar. Ve genellikle de istediklerini elde ederler!

Son iki yılda yapılan federal oylamaları ele alalım. İsviçre vatandaşları, oy sandığının gizliliği içinde, asgari ücret için alt limit belirlenmesine, çok yüksek ücretlerin sınırlandırılmasına, sağlık sigortası için kamu fonu oluşturulmasına, herkese bir haftalık ek izin hakkına, emekli maaşlarının artırılmasına vs. karşı serbestçe oy kullandı. Bu örneklerle seni sıkıyor muyum?

Yoo.

İsviçre vatandaşları, meleyen koyun misali, oligarklarının emirlerine uyarlar. İsviçre Federasyonu artık simülatif demokrasinin neredeyse mükemmel bir örneğini sunmaktadır.

Bu durum seni kızdırıyor mu?

Ben halkın pasifliğine, kapitalist sınıfın yalanlarına gönüllü olarak teslim olmasına kızıyorum Zohra. Bu pasiflik kesinlikle İsviçre'ye özgü bir özellik değil. Ve daha da önemlisi geçmişi çok eskiye dayanıyor. Talancıların yaptıklarına üstü kapalı rıza gösterilmesi, Fransız Devrimi'nin başından, devlet iktidarının

burjuvazi tarafından ele geçirilmesinden itibaren ortaya çıkar. Şikâyet defterlerinin ne olduğunu biliyor musun?

Hayır, anlatsana...

1780'lerin sonunda kontrol edilemeyen bir ekonomik krizle karşı karşıya kalan Kral XVI. Louis, Paris'te, o dönemin üç toplumsal sınıfının temsilcilerinden (asiller, din adamları ve Üçüncü Tabaka) oluşan Genel Meclis'i toplamak zorunda kaldı. 1789'da krallığın dört bir yanında yaşayan yoksullar ve farklı konularda yakınması olanlar tarafından "şikâyet defterleri" yazıldı. Ulusal Arşiv tarafından yeniden yayımlanan bu defterlerin bazılarını okurken gözlerime yaşlar doldu.

Fakat "Fransa'nın yoksulları ve dilencileri", böyle diyorum çünkü bazen onlar da kendilerini böyle tanımlıyorlardı, haklarının tanınması için kendileri mücadele etmek yerine, çıkarlarını savunma işini gelecekteki talancılara, yani kapitalist burjuvalara teslim ettiler. Bunun farkında olmadan tabii!

4 Ekim 1789 tarihli bir şikâyeti okuyayım sana:

> Soylu efendilerimiz [...]. Fransa Krallığı'nın siz efendilerden tamamen ayrı bulunan yoksulları ve dilencileri, devlet içinde dördüncü bir tabaka oluşturma hakkı talep etmektedirler. Başka kimsenin onlar kadar şikâyet edecekleri konu, onlar kadar yakınması olamaz. İlahi takdirin kendilerine sunduğu bütün haklar ihlal edil-

miştir. Fakat Genel Meclis'e sunulan talebimiz, ne kadar makul olursa olsun, müzakere sürecinin ilerleyişini bozmaktan öteye gidemeyecektir. [...] Toplumun iki uç ve orta sınıfını bir arada görünce sarsılacak olan siz efendilerimiz, çıplaklığımızı tiksindirici, pejmürde kılığımızı pis ve iğrenç bulacak, bitlerimizin kendilerine bulaşmasından çekineceklerdir. Bu nedenle, her ne kadar doğa ve tanrı kanunları nezdinde sizlerle eşit kardeşleriniz olsalar da, temsilcilerimizi siz efendilerimizin arasına göndermekten imtina ediyoruz; sefaletimizin, çıplaklığımızın, ihtiyaçlarımızın ve hatta çoğu kez çaresizliğimizin insanlık için canlı ve acınası sureti, sizin refahınızla tezat oluşturacak ve onu gölgeleyecektir. Ancak sizden, en doğal ve meşru haklardan sizler lehinize feragat ettiğimizde, en azından bizim haklarımızı savunma tenezzülü göstermenizi istirham ediyoruz.

Bu şikâyet defterleri bir işe yaradı mı?

Hayır! Kapitalist burjuvazi utanmadan halkı aldattı. Fakir halkın çilesi Bastille'in düşüşünden sonra daha da arttı. Jacques Roux'nun harika söylevini okumalısın. Sorunun yanıtı orada var. Eski bir papaz olan Jacques Roux, herkesin, hatta düşmanlarının bile beğenisini kazanmış, zeki ve cesur bir adamdı. Yoksulların savunucusuydu. Ama nafile...

Ruhban ve soylu aristokrasilerinden bile daha korkunç olan tüccar aristokrasisi, bireysel servetleri ve devlet hazinesini ele geçirmek için zalim bir oyun

yaptı. Bunun nasıl bir sonuç doğuracağını henüz bilmiyoruz, çünkü tüm malların fiyatları sabahtan akşama korkunç bir şekilde artıyor. Temsilciler! Egoistlerin toplumun en çok çalışan sınıfına dayattığı ölümcül savaş artık sona ermelidir... Ne korkunç! Ne ayıp! Dış tiranlara savaş ilan eden Fransız halkı temsilcilerinin, kendi içindeki tiranları silip geçmeyecek kadar korkak olduğuna kim inanabilir?

Ne oldu Jacques Roux'ya?

Kamu Selameti Komitesi tarafından ölüme mahkûm edildi ve infazından önce intihar etti.

Yani kimse onu dinlemedi mi?

Daha da kötüsü oldu! Sonraki kuşaklarda burjuva değerlerinin içselleştirilmesi, kapitalist burjuvaziye gönüllü teslimiyet daha da güçlendi.

Yüz yıl kadar sonra, Fransız Sosyalist Partisi'nin kurucusu büyük Jean Jaurès (babanın onun üzerine çok güzel bir tiyatro eseri var), bir gece Paris'te dolaşırken bunun ayırdına varır.

Bir kış akşamı, bu koca şehirde, bir tür toplumsal korkuya kapıldım. Birbirlerini tanımadan yürüyüp giden binlerce insan, bu sayısız yalnız hayaletler kalabalığı, bütün bağlarından arınmış gibiydiler. Ve ben bütün bu insanların, nasıl olup da iyilik ve kötülüklerin eşitsiz dağılımını kabullendiğini bir çeşit gayrişahsi korkuyla sordum kendime [...].

Ellerinde ayaklarında zincir görmüyor ve "Bu binlerce acılı, soyulup soğana çevrilmiş insan nasıl katlanıyor bütün bunlara?" diyordum kendi kendime. [...] zincir kalplerindeydi [...], düşünceleri bağlanmıştı [...]. Bu insanları toplumsal sistem şekillendirmişti, içlerine karışmıştı, bir şekilde onların özü haline gelmişti ve gerçekliğe isyan etmiyorlardı, çünkü onunla yekvücut olmuşlardı.[17]

En değer verdiğim kitaplarımdan birinin adı *Kitlesel İmha. Açlığın jeopolitiği*. BM Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak sekiz yıl boyunca yaptığım çalışmaların bir dökümü olan bu kitap birçok dile çevrildi. Roma, Milano, Madrid, Berlin, Oslo, New York gibi kentlerde bu konuda çok sayıda konferans verdim. Bu konferanslarda dünya genelinde sayıları giderek artan yerlerde yaşayan, kolları bacakları titreyen, dalgın bakışlı, beslenme yetersizliğinden iskeleti çıkmış çocukları anlattım. Binlerce çocuk ve yetişkinin her gün açlık yüzünden ölmesinin insan eliyle gerçekleştirilen bir katliam olduğunu göstermeye çalıştım her seferinde. Ve bu katliamı yine insanların durdurulabileceğini anlattım. Dünya genelinde gıda üretim, depolama, taşımacılık ve dağıtımının yüzde 85'ini kontrol eden 10 kıtalararası şirketten bahsettim; büyük bankaların borsada pirinç, buğday, mısır spekülasyonu yaparak, bu temel gıdaların dünya pa-

17 "La chaîne est au cœur des hommes" (Zincir İnsanların Kalbinde), L'Armée nouvelle, 1911.

zarındaki fiyatlarını artırdığına; Afrika, Latin Amerika ve Asya'da ekilebilir alanların yatırım fonlarıyla ele geçirildiğine dikkat çektim.

Hemen her konferansımın sonunda salonun arkalarından biri el kaldırarak söz alıp, "Bu anlattıklarınız çok doğru. Yetersiz ve kötü beslenme nedeniyle bu kadar çok insanın helak olması sizin gibi bana da çok dokunuyor. Ama ben tek başıma, sıradan bir vatandaş olarak, bu son derece zengin ve güçlü şirketlere karşı ne yapabilirim ki? Hiçbir şey!" der.

Onlara, bu "kaçak güreşenlere" yanıtım, giderek artan gergin bir ton eşliğinde, hep aynı oldu: "Demokrasilerde hiçbir zaman güçsüz olunmaz. Bu yamyam düzeni çökertmek için siz de harekete geçebilirsiniz."

Evet, ama nasıl?

Biraz sabır, Zohra. Oraya geliyorum.

IX

Kapitalizmi çökertmek bir ütopya değil mi ama dede? Bunun yerine kapitalizmi iyileştirmek, düzeltmek için çalışılamaz mı?

Hayır, Zohra. Kapitalizm düzeltilemez. Onu ortadan kaldırmak gerekir. Sosyal ve ekonomik bir yeni dünya düzeninin yaratılabilmesi için toptan, kökünden ortadan kalkmalıdır. 1789'da Fransız devrimcilerinin derebeylik sisteminin soylularından miras kalan imtiyazlara reformlar getirmeleri mümkün olabilir miydi? Sömürgecilik yani köleleştirme sisteminin birkaç iyileştirmeyle düzeltilip en temel ahlaki gerekliliklere uygun hale getirilebilmesi mümkün müydü? Hayır, Zohra. Bizden istenen, senin kuşağından istenen, kapitalizmin yıkılıp aşılmasıdır. Daha insancıl bir yeni dünyanın doğabilmesi için, kapitalistlerin imtiyazlarının ve mutlak güçlerinin, eskiden markilerin imtiyaz ve güçlerinin ortadan kaldırıldığı gibi ortadan kalkması gerekir.

Tamamen farklı bir şeye ulaşma isteği, ütopya bizim içimizdedir. Bizim ütopyamız, davranış şeklimizi belirlerken temel almamız gereken değerlerin ufkudur.

Ama ütopya gerçekleşmesi imkânsız olan bir şey değil mi dede? Düş gibi bir şey?

Hayır. Ütopya müthiş bir tarihsel güçtür. Evet, bir düşü, içimizde yaşayan bir gündüz düşünü, vicdanımızın peşinde koştuğu adaleti, hep arzu ettiğimiz mutlu ve daha adil dünyayı temsil eder.

Tarihe bir bak: İnsanın giderek insancıllaştığı su götürmez bir gerçektir. Köleliğin kaldırılması, yüzyıllar boyunca kölelik yanlıları, köle tacirleri ve onları finanse eden bankacılar tarafından alay edilen bir ütopyaydı. Buna rağmen, uzun savaşlardan sonra gerçeğe dönüştü. Biraz önce konuştuğumuz gibi, dünyanın birkaç yerinde hâlâ köleler olsa bile, bugün köle tacirleri güçlerini yitirmiş durumdalar ve artık suçlu olarak görülüyorlar.

Aynı durum Batı'da kadınların bağımsızlıklarına kavuşması için de geçerli. Bu da yüzyıllar boyunca bir ütopyaydı. 19. yüzyılda kadınların ruhunun olmadığını savunan bilim insanları vardı. Büyükannelerin 20 yaşındalarken oy hakkına sahip değillerdi. Alay etmek amacıyla kendilerine takılan "süfrajet" adını sahiplenen, oy hakkını savunan kadınların mücadeleleri, üç kuşak öncesine kadar hâlâ iktidardaki erkeklerin alay konusuydu. Oysa günümüzde Avrupa'nın en güçlü ekonomisine sahip olan Almanya'nın başında tekrar tekrar seçilen bir kadın var.

Herkese sosyal güvenlik sağlanması da bir başka ütopya olarak görülüyordu. Fakat bugün, hastalığa ve yaşlılıktaki maddi sıkıntılara karşı koruma, sos-

yal güvenlik ve sigorta kapsamında. Batı'da, özellikle de Fransa'da, bu ütopya artık yasayla güvence altına alınmış durumda.

Ütopyalar gerçeğe dönüşebilir diyorsun yani?

Ütopya küçük adımlarla gerçekleştirilir. Che Guevara, "En güçlü duvarlar bile çatlaklarla yıkılır," demişti. Ütopya, Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve önceki iki bildirgede, yani Amerikalı devrimcilerin 4 Temmuz 1776 tarihli bildirgesi ile Fransız devrimcilerin 1789 tarihli bildirisinde de yer alır. Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 1. maddesi, "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar," der. 3. madde ise şöyledir: "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır."

Amerikan devrimcileri, Fransızlardan daha kesin ve daha tutarlıydılar. Çünkü insan hakları bildirgelerine oldukça özel bir hak eklediler: isyan hakkı. Dinle bak, Zohra:

> Aşağıdaki gerçekler bizim için gayet açıktır: Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır; Yaradan onlara geri alınamaz bazı haklar bağışlamıştır; yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme hakları da bunların arasındadır. [...]. Herhangi bir yönetim biçimi bu hedeflerden uzaklaştığında, bu yönetimi değiştirmek ya da düşürmek, yeni

bir yönetim kurmak ve bu yeni yönetimi, kendi ilkelerini temel alarak, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağına en çok inandıkları bir biçimde düzenlemek ve kurmak halkın hakkıdır.

Bütün bu konuşmalarımızdan, günümüzde dünyanın asıl yöneticisinin küresel finansal sermaye oligarklarının elindeki güç olduğunu ve bunun çoğunluğun mutluluğuna engel oluşturduğunu anlamışsındır umarım. Dolayıyla her insan isyan hakkına sahiptir.

Ne zaman olacak bu isyan?

Bunu kimse bilmiyor. Ama olacak. Yakındır. Hayatını kaybedenlerin anısı kuzeyden güneye insanların belleğinde duruyor, devrim yaratacak nitelikte bir hafıza bu. Arkadaşım Gilles Perrault, *Kapitalizmin Kara Kitabı* adlı kolektif kitapta bunu çok güzel anlatıyor:

> Afrika'dan Amerika'ya sürülenlerin, budalaca bir savaşın siperlerinde kıyım kıyım doğrananların, napalm ile canlı canlı kızartılanların, kapitalizmin bekçi köpeklerinin zindanlarında ölesiye işkence edilenlerin, Federeler Duvarı'nda kurşuna dizilenlerin, Fourmies'de, Setif'de kurşuna dizilenlerin, Endonezya'da yüz binlerle öldürülenlerin, Amerikan Yerlileri gibi aşağı yukarı kökleri kazınanların, afyonun serbest ticaretini sağlamak için Çin'de kitlesel olarak öldürülenlerin sayısız kalabalığı... Yaşayanların elleri, bütün bunlardan, onuru yadsınan insanın

başkaldırı meşalesini aldılar. Yetersiz beslenmenin her gün on binlercesini öldürdüğü şu üçüncü dünya çocuklarının şimdilik uyuşuk elleri, kukla yöneticilerinin anaparasını çaldıkları bir borçlanmanın faizlerini ödemeye mahkûm edilen halkların kuru elleri, büyük zenginliklerin çevresinde konaklamaktan hep daha çok sayıda kovulanların titrek elleri. Acıklı ve şu anda dağınık bir zayıflığın elleri. Ama bu eller bir gün birleşmemezlik edemez. Ve işte o gün onların taşıdıkları meşale dünyayı saracak.[18]

Bana bütün anlattıklarından anladığım kadarıyla, kapitalistler ne bütün insanlar için eşitlik ne de her birey için güvenlik istiyorlar.

Aslında bu onları hiç ilgilendirmiyor. Sosyal adalet mi, kardeşlik mi, canlıların birbirini tamamlaması mı, özgürlük mü? Halklar arasındaki evrensel bağ, ortak çıkar, kamu yararı, özgürce kabul edilen düzen, özgürleştirici yasa, ortak kuralların farklı isteklere göre şekillendirilmesi mi? Kıtalararası şirketlerin genç ve etkin yöneticilerini güldüren klişeler, çağdışı hayaller bunlar!

Onların farklı bir misyonu var. Kapitalist sistemin temel ilkesi kârdır. Bütün bireyler ve bütün toplumlar arasında acımasız bir rekabet olması anlamına gelir bu. Sermayenin mantığı, çatışmaya, zayıfların ezilmesine, savaşa dayanır. Kapitalizmin savaştan, yı-

18 *Kapitalizmin Kara Kitabı*, çev. Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, 1999.

kını, yeniden yapım ve silah ticareti üzerinden sonu gelmez bir kâr elde ettiğini de eklemeliyiz.

Tekrar ediyorum, Zohra: Kapitalist sistem yavaş yavaş ve barışçıl bir şekilde düzeltilemez. Oligarkların kollarını kırmak gerekir.

Ama dede, konuşmanın en başından beri kapitalist sistemin efendilerinin mutlak güce sahip olduklarından bahsediyorsun. En zayıflar nasıl en güçlülerin kollarını kırabilirler ki?

Karl Marx'tan çok bahsettik. Marx, arkadaşı Joseph Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta "Devrimci, çimin boy verdiğini işitebilmelidir," demişti. Seni temin ederim, şu anda çim boy veriyor!

Çok iyimser gördüm seni. Ama yine de benim sorumu yanıtlamadın!

Dinle, Zohra. İçimizde muazzam bir güç uyuyor. Sorunu yanıtlayacağım, ama çok zor bir soru bu...

Ayaklanmanın gücü bizlerin, hepimizin, mantığımızı çalıştırarak, içinde umutsuzluğun, açlığın, sefaletin, acıların kol gezdiği bu sömürü dünyasının sürdürülmesini kabullenmekten vazgeçmemizde yatıyor. Çoğunu beyazların oluşturduğu, ayrıcalıklarının bilincinde olmayan bir azınlığın görece refahı için, çoğunluğun emeğinin sömürüldüğü bir dünya bu.

"İnsanın insana karşı acımasızlığı içimdeki insanlığı öldürüyor," demiş Alman filozof Immanuel

Kant. Hepimizin içinde ahlaki bir yükümlülük var. Onu uyandırmak, isyanı harekete geçirip mücadele etmek gerekiyor.

Bilinçlerdeki isyan her yerde kendini gösteriyor. Yaşamın her alanında direniş cephelerinin çoğaldığına tanık oluyoruz artık.

Yeni bir tarihsel oluşum doğuyor Zohra: küresel sivil toplum. Bu topluluk çok farklı halklardan, kültürlerden, sosyal sınıflardan ve yaş gruplarından gelen milyonlarca kadını ve erkeği bir araya getiriyor ve tek bir motivasyona sahip: "Ben senim, sen bensin." Ne merkez komitesi var, ne de parti çizgisi. Bugün küresel sivil toplum, beş kıtada, en beklenmedik yerlerde, dünyanın yamyam düzenine karşı sayısız direniş cephesine sahip. Çok farklı sosyal hareketlerle temsil ediliyor: Sayısı 120 milyonu aşan yarıcı, küçük çiftçi ve gündelik tarım işçisinin üyesi olduğu La Via Campesina adlı küresel tarım örgütü; ayrımcılığa ve şiddete karşı mücadele eden feminist hareketler; doğaya ve biyolojik çeşitliliğe yönelik tehditlerle mücadele eden Greenpeace; spekülatif sermayenin yıkıcı etkilerini sınırlamaya çalışan ATTAC hareketi; dünyanın her yerinde insan haklarına asgari saygı için çalışan Uluslararası Af Örgütü ve irili ufaklı, yerel veya uluslararası on binlerce kapitalizm karşıtı sosyal hareket. Bu hareketlerin hepsi birlikte, kapitalist barbarlığa karşı paralel bir mücadele yürüterek her gün daha da güçlenen, gizemli bir

birlik oluşturuyorlar. Yüz milyonlarca insan artık uyanmış durumda.

Peki, şimdi ne olacak?

Zaman, insan yaşamıdır. Yoksulların öylece beklemelerine izin veremeyiz. Bu hareketlerin taleplerinin radikalliği bundan kaynaklanıyor. Aksi takdirde, bugün henüz kazanılmaktan çok uzak olan mücadele, harekete geçilmezse sonsuza dek kaybedilmiş olacak.

Sorumu yanıtlamıyorsun dede. Ne olacak, nasıl olacak?

Nasıl olacağını bilmiyoruz, Zohra. Kadınların cinsiyetçiliğe karşı mücadelelerinde hangi noktaya gelindiğine bir bak. Hollywood film çevrelerinden ünlü bir cinsel tacizcinin afişe edilmesi, yaşamlarının herhangi bir döneminde bu tür bir tacize uğramış bütün kadınların ayağa kalkmasına yetiyor. Çatlak bir anda genişliyor ve duvar yıkılıyor.

İnsanoğlu neyi istemediğini çok iyi bilir. Ben, her beş saniyede bir 10 yaş altında bir çocuğun açlıktan veya açlıkla ilişkili bir hastalıktan öldüğü bir dünyada yaşamak istemiyorum. Oysa dünyamız, besin maddelerinin dağıtımında eşitlik sağlanabilse, üzerinde yaşayan insan nüfusunun iki katını besleyebilecek kapasiteye sahip. Zenginliklerin ölümcül eşitsizliği ve zenginlerin yoksullarla sürekli savaşı

beni dehşete düşürüyor. Obskürantizmi, neoliberal ideoloji saçmalığını, piyasa güçlerinin doğallaştırılmasını, tüketicilerin manipüle edilmesini sağduyuya bir hakaret olarak görüyorum. Çevre tahribatı, doğal kaynakların aşırı sömürülmesi, gezegenin yavaş yavaş ölümü, hepsi birer canavarlık.

Şu şaşırtıcı Papa Francis'in sözlerini hatırlıyor musun? "Dışlama, içinde yaşadığımız topluma aidiyeti, hem de temelinden yaralar. Dışlanan artık içeride değil, halkanın çevresinde, dışarıdadır. Dışlananlar sömürülmüş değil, telef edilmişlerdir."

Şu anda insanlığımızın içinde bir milyardan fazla "telef olmuş" insan var. Böyle bir toplum istemiyorum ben. Bunu gayet iyi biliyorum.

Haklısın dede, ne istemediğimizi biliyoruz, ama mücadele edeceksek, kapitalizmin yerine ne koymak istediğimizi ve nasıl devam edeceğimizi de bilmeliyiz.

Bir program yok. Seferber olmuş farklı cephelerde yavaş bir filizlenme var yalnızca. Ayrıca geçmişten alınan dersler var. Komünizmin 20. yüzyılda kapitalizme karşı atağı başarılı olamadı. Bazı meyveler verdi, insanlığın özgürleşmesine katkıda bulundu, ama ihanete ve büyük bir bozguna uğradı. Kapitalizm kazandı. Aynı bugün, komünist olduğunu iddia eden bir rejimin, ekonomisini kapitalist pazara dayandırdığı Çin'de de olduğu gibi. Velhasıl geleceği düzen-

lemek için ancak savaşçıların içlerindeki inançları, değerleri var.

14 Temmuz 1789'da Paris'te neler olduğuna bir bak. Saint-Antoine ve Saint-Martin gibi varoşlarda işçiler ve zanaatkârlar sefalet nedeniyle isyan ettiler. Aydınlanma düşünceleri 18. yüzyıl boyunca filizlenmiş, kralın mutlak hâkimiyeti ve dini obskürantizme karşı, bilim ve bilginin gelişimi, sağduyu, özgürlük ve insanlar arasında eşitliği destekleyecek şekilde her kesime yayılmıştı. 14 Temmuz günü, bu işçi ve zanaatkârlar, Paris'in hemen yanında bulunan ve despot yönetimin sembolü olarak nefret edilen devasa kale-hapishaneye saldırdılar. Çok zayıf silahlanmış halde, mızrak, tabanca ve hançerlerle Bastille'e girdiler. 10 metre genişliğindeki derin hendekleri, geçilmezliğiyle ünlü duvarlarıyla Bastille...

Geldiklerini gören Bastille komutanı de Launay asma köprüyü kaldırttı, girişteki demir parmaklığı indirtti ve kapıyı kilitletti. Günün ilerleyen saatlerinde, iki burjuva muhafızı taburu sekiz topla isyancıların yardımına geldi. Müzakerede bulunmak isteyen de Launay asma köprüyü kaldırdı. İsyancılar kaleye girip komutanı öldürdüler ve mahkûmları serbest bıraktılar.

14 Temmuz gecesi, günümüz gazetecilerinden biri isyancılardan birine, "Yurttaş, az önce Bastille'i ele geçirdiniz, lütfen açıklar mısınız şimdi ne yapacaksınız, monarşiyi ve derebeylik düzenini nasıl yı-

kacaksınız?" diye sorsaydı, kuşkusuz açık ve net bir yanıt alamayacaktı. Bu isyancının dört yıl sonra ilan edilecek olan Birinci Cumhuriyet Anayasası metnini öngörmesi imkânsızdı.

Fransız Devrimi dünya tarihini değiştirdi. Derebeylik düzenini yıkarak, dünya genelinde yüz milyonlarca insanı özgürlüğüne kavuşturdu. Nasıl bir programı vardı, kurumları, stratejileri nelerdi? Bütün bunlar, özgür kalan insandan, tamamen öngörülemez şekilde doğmuştu.

Kapitalizmin yerini nasıl bir sosyal ve ekonomik sistemin alması gerektiğini sen de **bilmiyorsun yani?**

Hiç bilmiyorum, en azından kesin bir şey yok. Yine de bu, kapitalizmin sizin nesliniz tarafından alt edileceğini ümit etmeme engel değil. Ve bu bağlamda şuna kesinlikle inanıyorum: Teker teker her birimizin yaptıkları önem taşıyor. Şair Pablo Neruda'nın şu sözü umudumu besliyor: "Tüm çiçekleri kopartabilirler, ama yine de baharın gelmesini asla engelleyemezler."

Teşekkür

Bu kitabı yazma fikrini bana gençlerin anne babaları verdi. Seuil Yayınları Genel Müdürü Olivier Bétourné kitabı hemen kabul edip, dostluğu ve derin bilgisiyle yayıma hazırlanmasına destek vererek, eleştirel bir gözle tekrar okudu.

Erica Deuber Ziegler, tarihçi bakış açısı ve acımasız eleştirel yaklaşımıyla kitabın hazırlanmasında değerli katkılarını esirgemedi.

Dominique Ziegler, taslak metini okuyup bazı eksiklikler saptadı. Yorumları çok önemliydi.

Cécile Videcoq, her aşamada arkadaşça tavsiyelerini sunarak, editörlük çalışmasını büyük bir beceriyle tamamladı.

Caroline Gutman, Catherine Camelot ve Sebastian Ritscher, bana destek olup sadık dostluklarını sundular.

Müsveddeler Sophie Sallin tarafından ele alınıp özen ve titizlikle temize geçirildi.

Son olarak, sıradışı grafik tasarımcı Olivier Balez, kitabın kapağı için amacımın etkisini güçlendiren bir tasarım yaptı[19].

Hepinize en derin şükranlarımı sunuyorum.

19 Fransızca baskının kapak tasarımından söz edilmektedir. *-ed.*

Kapitalizm nasıl doğdu? Marx neden bu kadar ünlü? Artık değer ne demek? Finansal sermaye nedir? Tüketim toplumundan kurtulmak mümkün mü? Borç neden giderek artıyor? Sosyal refah devleti ne? Neoliberalizm nasıl işliyor? Tekelleşme ve çokuluslulaşma ne demek? Çok zenginlerle çok fakirler arasındaki uçurum zamanla kapanacak mı? İnsanlar bu kadar adaletsizliğe neden ses çıkarmıyor? Yabancılaşma ne demek? Kapitalizm iyileştirilebilir mi? Ütopyalar gerçeğe dönüşebilir mi?

Sorbonne ve Cenevre üniversitelerinde görev yapmış olan emekli sosyoloji profesörü Jean Ziegler, torunu Zohra'ya nasıl bir sistemde yaşadığımızı basit bir dille ama olanca derinliği içinde anlatıyor. Dede ile torunun bu zevkli sohbetinde kapitalizmin temel kavramları, tarihsel gelişimi ve güncel işleyişi akıcı bir üslupla okurlara sunuluyor.

Açlık sorunu ve gıda hakkı üzerine önemli çalışmaları bulunan Ziegler, dünya üzerindeki utanç verici eşitsizliği ortadan kaldırmak için öncelikle kapitalizmin nasıl işlediğini öğrenip anlamak ve içimizdeki ahlaki yükümlülüğü uyandırmak gerektiğini söylüyor.

Yordam Kitap'ın "Gençlerle Baş Başa" dizisine dahil etmekten mutluluk duyduğu bu kitap, öğrenip anlamak ve "çimin boy verdiğini işitmek" isteyenler için...

16 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-374-7

Yordam Kitap

YordamKitap YordamKitap YordamKitap